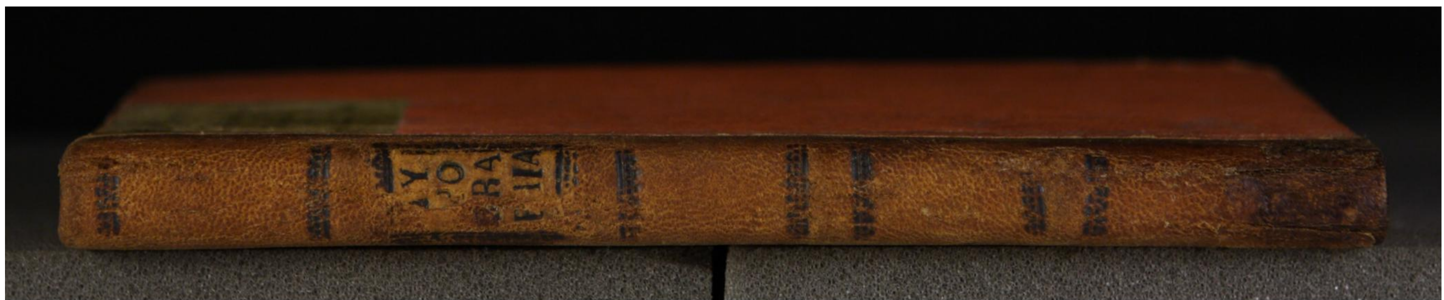
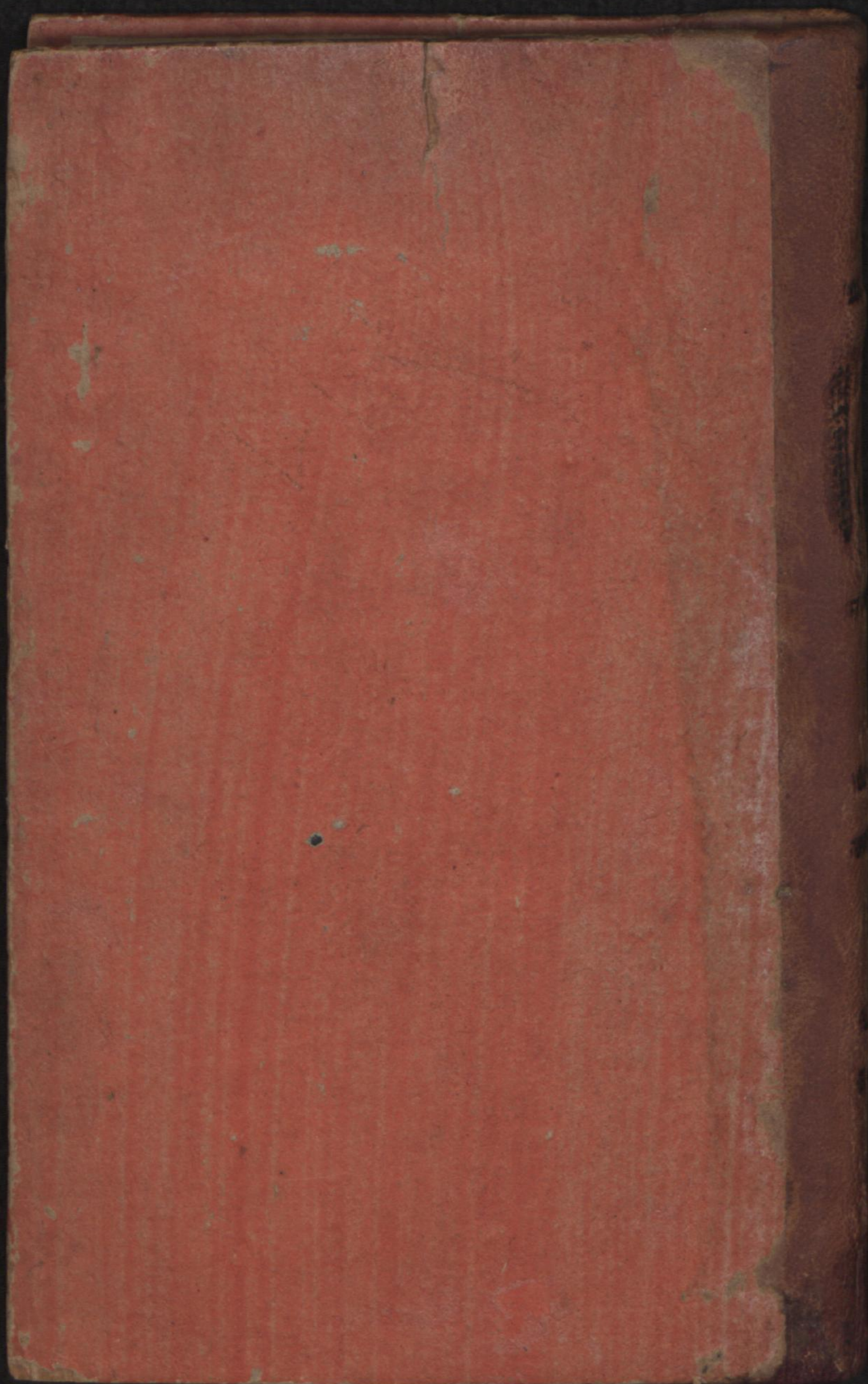

M. Iudicis
de Typographiæ
inventione.

Coppenhagii, 1566.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

DE TYPOGRAPHIAE INVENTIONE, ET DE PRÆLORVM LEGITIMA INSPECTIONE, LIBELLVS BREVIS ET VTILIS.

PER MATTHÆVM IVDICEM.

COPPENHAGII,
Excudebat Iohannes Zimmerman;

ANNO 1566.

F CK.

BIBLIOTHECA REGIA
HAFNIENSIS

NOBILI ET CLARISSIMIS VIRIS DOMINO EBERHARDO A THANNA, ET DOctori Petro Prem, & doctori Simoni Schardio, & Domino doctori Lamperto Fredelando, Dominis, & Patronis suis obseruandis.

FOrtè non pauci mirabuntur, me in isto meo exilio de Typographia, & de prælorum illiberali, & insidiosa oppreßione, & de inspectionis abusu, tam angusto, & conciso sermonis genere scribere, cum ea res non imbecillem & exulem, Sed uel magnum aliquem Oratorem, qui grandi sermonis genere, & ui uerborum saxea illa malorum corda absterreret ab eo incepto, aut potius singulare, & potens, & miraculosum Dei auxilium, qui propemodum claua sua, aut fulmine repreßis illis hostibus præla in pristinam uindicaret libertatem, desiderare uideatur.

Breuiter ergo mei facti rationes exponam, quas qui expenderit, haud facilè temeritatis me accusauerit.

Dona Dei agnoscere, & celebrare pios decet, quia Deus id postulat à nobis, ac in eum finem suis beneficijs genus humanum cumulat, ut ijs fruentes autorem cognoscamus, & celebremus. Ac adeo detestatur ingratitudinem & cæcitatem, qua munera sua negliguntur aut contemnuntur, ut sæpe ijs sublatis substituat mala, quæ de bonis amißis,

corumq́; autore, & largitore nos magna cum molestia, & dolore commonefaciant. Inter alia autem dona & ornamenta, quæ Deus generi humano dedit, haud infimum locum tenent artificium scribendi, quod sanè antiquum est, & primis patribus tribuitur, & artificium typographicum, quod ultra quinquies mille quadringentos, & duodecim annos ignoratum, seculo superiori ab homine germano non sine Dei consilio, & munere est inuentum.

Iure igitur à me, & quidem ab omnibus bonis donum illud Dei agnoscitur & celebratur, idq́; eò magis quod infinita commoda secum affert, quemadmodum solent munera diuinitus concessa πολυκαρπα, & fructuosa esse.

Nam ut de alijs commodis, quibus res literaria per typographiam aucta est, & adhuc indies cumulatur, tot uoluminibus autorum uetustißimorum in lucem editis in omni genere disciplinarum & facultatum, nihil dicam, illud certè diuinum & immortale est, quòd ea plurimum promouit instaurationem puritatis doctrinæ, & reuelationem Antichristi, & regni eius destructionem. Nam unum in eo genere libellum ceu telum, aut globum quendam ad feriendum Antichristum per Angelum & uirum Dei Doctorem Martinum Lutherum, & alios eius συνεργους directum, & uix in uno aliquo loco eius socios ictuum, typographia ceu amplißima quædam machina tormentaria excepit, & breui tempore multiplicauit, et quasi densißimam grandinem eiaculata est, & plurimis in locis zizania papistica contriuit, & errores & corruptelas, & ἐθελοθρησκείας, & idolomanias Antichristi de-

destruxit & aboleuit, & ueram doctrinam propagauit, & ubiq; ferè locorum membra Ecclesiæ effecit eos, qui antea in tenebris, & umbra mortis sedebant. Nec potuit Antichristus ulla astutia, aut industria, aut etiam ui suum regnum tutum ab illis telis efficere, neq; doctrinam Euangelij tanta librorum copia exundantem in orbem terrarum, reprimere.

Etsi autem donum linguarum, quo spiritus Dei Apostolos eorumquè discipulos ad propagationem Euangelij per omnes nationes, & linguas hominum ornauit, quiddam præstantius uidetur, tamen non ineptè quod ad celeritatem attinet, typographia cum eo confertur. Sicut enim eo instructi Apostoli quouis terrarum excurrerunt, nisi sigillatim à spiritu Dei in aliquo loco iußi essent tacere, cœperunt doctrinam Euangelij promulgare, & Ecclesias colligere, ac breui temporis spacio multos auditores ad agnitionem ueritatis adduxerunt, qui suis popularibus eadem lingua præditis amplius magnalia Dei annunciare, & propagare non cessarunt, donec paulatim integræ gentes, et nationes Christianismo sunt imbutæ, uanis idolorum cultibus, & gentili superstitione abiecta, & radicitus euulsa. Ita etiam per Typographiam pura doctrina libro inscripta, & breui temporis spacio magno numero per exemplaria diuulgata, & hinc inde dispersa plures sortiuntur lectores, quos Deus accendit ueritatis agnitione, qui postea eandem doctrinam in suam linguam transferentes, iterum typographiæ beneficio, per multa exemplaria diffundunt, ut innotescat plurimis, & tandem inte-

gra regna, principatus & ducatus uera religione occupantur, abiectis erroribus, & idolatricis cultibus. Et non est dubium, quin Deus propter repurgationem Ecclesiæ his postremis temporibus faciendam, quæ à Christo fulguri, seu coruscationi confertur propter celeritatem, Mat: 25. multa paßim præla, & officinas typographicas curauit institui, ut doctrina syncera reuelata diuinitus, longè lateq; per omnes orbis terrarum partes, leui opera, & breui tempore diffunderetur, in præiudicium omnibus nationibus: Hæc beneficia memoria, & gratiarum actione digna sunt, quam Deo meo pro mea uirili hac qualicunq; commentatione uolui præstare.

Accedit & illud, quòd uidi præclarum illud Dei opus & donum, ut alijs plerisq; solet accidere, multiplici abusu contaminari, & insidiosa occupatione à Diabolo, & impijs diuexari cum magno detrimento Ecclesiæ, ueritatis & posteritatis, quæ ut nemo bonus probare potest, & rectè à pijs omnibus redarguuntur, ita spero nec mihi uitio uersum iri, si quæ non rectè fiant in hoc genere obiter indicem, & quasi digitis Dialectica ratione, absq; uerborum ornatu nudè & breuiter demonstrem, idq; publici boni gratia, quod quisq; etiã priuatus tenetur promouere.

Quia uerò non sum eius autoritatis et roboris, ut possim præla à fœda illa seruitute, & oppreßione plurimorũ magnatum neopapalẽ sedem iuxta Lutheri uaticinia confusa Ecclesiastica, & politica potestate machinantiũ, liberare, excitandi mihi fuerunt homines literati, & eruditi, ut tanquam Duces, & ueterani milites, acie benè instru-

cta in

cta, in prælium Domini ueniant, & ſegnitiæ ac ſocordia penè amiſſam prælorum libertatem, diuinum implorantes auxilium ore, ſtylo, & iuſto labore, ac certamine arduo recuperent, & in integrum reſtituant.

Ac per Deum omnes pios & literatos homines, maximè uerò Theologos, qui ſunt miniſtri Dei, & cuſtodes non modò doctrinæ ueræ, ſed etiam libertatis Eccleſiaſticæ, quam Chriſtus ſuo ſanguine comparauit, oro & obteſtor, ut in timore Domini oculos aperiant, & uideant quomodo non modo Papiſtæ, ſed etiã aulæ, ſeu ut uocant Cancellariæ, curiæ, & improba σύνεδρια, ſeu Conſiſtoria, quæ in Lutheranorum Eccleſia, ut uulgò appellatur, inſtituuntur, ſub prætextu inſpectionis librorum edendorum Eccleſiam ſuo iure et libertate, & poteſtate iudicij defraudent, ſibiq; ſolis arrogent, & decretis ſuis inauditam & immanem uim prælis inferant, eaq; neceſſarijs & utilibus ſcriptis ad ueritatis aſſertionem, & errorum refutationem, & peccatorum redarguitionem occludant, & erroneis, & blaſphemis, & Eccleſiæ Dei, ac ueritati nocentibus ſcriptis patefaciant, adeo etiam ut ſynceros Dei miniſtros eam ſolam ob cauſam in exilium eijciant, ſi nolint conſentire in legitima & inſidioſa mandata.

Cogitent ſinguli, qui pietatem & ueræ religionis propagationem, & conſeruationem amant, quem tandem exitum ſortitura ſit res iſta, nimirum quod ſicut officinæ typographicæ prius, cum inſpectio non tantum penes politicas, ſed penes Eccleſiam, eiuſq; doctores, quibus iudicium de doctrina eſt cõmißum, eßet, ſeruierunt Chriſto,

eiusq; ueritati propagandæ, ita nunc, cum soli aulici librorum Theologicorum inspectores, & censores erunt, seruitura sint Antichristo, & mendacijs, dum necessarijs, & utilibus ueritatis defensionibus, & errorum & corruptelarum refutationibus, & serijs pœnitentiæ concionibus exclusis & relegatis, operam suam nauabunt erroribus propagandis & defendendis, & nouis decretis contra ueram religionem promulgandis, & conuiciis & calumniis in bonos & innocentes effundendis.

Hæc uerò qua conscientia ueri Doctores & fideles ministri Ecclesiæ poßint silentio aut dißimulando præterire, aut non admodum reclamando comprobare, aut etiam adulando adiuuare, quisq; pro sua conscientia uiderit. Equidem non ignarus sum quosdam mutos canes, & uigiles dormientes parum moueri, si uideant prælorum oppressionem & abusum, & existimare, parum id ad se pertinere, siue reprehendant, siue probent talia facientes, eo sese consolantes, quod ipsi nihil in animo habeant edere typis. Verum si isti non cæci essent, doceri possent, ad ipsorum officium pertinere uigilare pro libertate Ecclesiastica conseruanda, & abusus donorum Dei taxare, & scandala & damna Ecclesiæ præcauere, & quæ mala fiunt damnare.

Nullus certè est præfectus aut pedaneus, qui non terminos dominii, & iurisdictionis sui Domini gnauiter custodiat & defendat, & si uicinus eos transeat, si non potest prohibere, certe protestationem opponat de saluo iure sui domini. Pudeat ergo Theologos, & Ecclesiæ Ministros

ſtros metas iuris, & libertatis Eccleſiæ non ſumma diligentia obſeruare, & uigilanter cuſtodire, & eas inuadentes, & ſibi arripientes non arguere, & de pœnitentia monere. Aulici & politici uigilantiores ſunt intuenda ſua poteſtate politica, neq; immeritò: Si enim quis ex Theologis & miniſtris Eccleſiæ id affectat, quod ad politicam poteſtatem pertinet, grauiter repellitur, ac pedem in ſuggeſtum referre iubetur, niſi malit ferre infortunium. At multi ex noſtris, licet ſentiant Aulicos ſeſe extra metas ſuæ uocationis efferre, ac ſeſe dominos ſuper uerbum Dei, & Eccleſiam, & miniſterium conſtituere, ac ſibi ſolis cenſuram ſumere de libris edendis, eamq; ita exercere, ut ueros, neceſſarios & ſalutares libros impediant, & opprimant propemodum exemplum Ioachim imitantes, qui librum Ieremiæ à Baruch exceptum comburebat, cum applauſu & conſilio aulicorum ſuorum, Ierem: 36. tamen quaſi canes muti, ne mutire quidem audent contra uiolatores, & raptores iuris Eccleſiæ, & contra tam tetra & nocentia peccata & ſcandala.

Sed reddent illi aliquando rationem ſuæ uillicationis & diſpenſationis illi Domino, qui Eccleſiam eiusq; iura, ſanguine ſuo redemit, ac illos uigiles & cuſtodes eorum conſtituit. Mihi ſatis eſt pro meo talento hæc monuiſſe, & occaſionem cogitandi aliis piis præbuiſſe.

Deinde & hæc non poſtrema eſt cauſa, ob quam hanc de typographia, & de inſpectione methodum dialecticè propono, ut nimirum cum in Eccleſia Dei, cuius indignus ſum miniſter innotuerit, me propterea, quod libellum de +

mandato Dei exite, Apocal. 18. ediderim sine aulæ iussu, quæ integrum annum eius libelli exemplar detinebat sine responso, & adhuc quidem habet, in exilium pulsus sum, omnes pij uideant, quibus de causis neq; ego, neq; alij mei Collegæ consentire potuerimus, in illud edictum, quod nobis primum, postquam meus libellus impressus erat, contra piorem conuentionem, & uocationis conditiones, latum est, ne quid externis prælis ederemus non prius ab aulicis iuxta sententiam huius mundi approbatum, & concessum. Legitimam inspectionem eorum, apud quos nostra imprimenda fuerunt, nunquam detrectauimus, Sed in talia decreta, quæ hamum ueritati, ad quam dicendam à Deo uocati sumus, inijciunt, & nouam seruitutem de externis prælis, qualis non est audita & usurpata, dum mundus stetit, aut litera uel syllaba scribi cœpit, rei literariæ imponunt, & Ecclesiam suo iure priuant, & iudicium de doctrina ad aulæ placita, et non ad normam uerbi diuini, & ad homines dono discernendi Spiritus carentes, alligant, consentire non sine scelere & impietate potuissemus. Neq; ea in re præfractè quicquam egimus, Sed nostris rationibus propositis petiuimus conscientias nostras liberari, & ex uerbo Dei probari talia decreta pia esse, & à nobis bona conscientia approbari posse. Verum qui nos meliora uoluisset docere ex uerbo Dei, nemo fuit, Sed illa uoce, Nolumus uobiscum disputare, Item, Sic uolo, & non aliter repulsi sumus. Quare nunc ad Ecclesiam Dei appellandum censui, cuius iudicio hunc totum meum libellum de typographia lubens subijcio, Meliora ex uerbo

bo Dei edoctus ueritati, Deo me gubernante cedam, gratias acturus eam monstranti.

Vobis autem uiri nobiles & clarißimi, hanc methodum inscribere & dedicare uolui, quia scio uos non tantum prudentia iuris claros, sed etiam ueræ pietati deditos, ac spero uos Dei gratia rectè existimare præla dona Dei esse, ac inspectionem & iudicium librorum Theologicorum non solis aulicis, qui alioquin satis habent, quod agant, Sed Ecclesiæ, eiusq; synceris, & dono discernendi spiritus præditis Ministris competere, nec probare decreta, & constitutiones contrarias, & multiplices abusus, multò minus ut eam ob causam ministri Dei, quorum neque doctrina, neq; uita culpabilis est, affligantur.

Deus pater Domini nostri Iesu Christi, regat uos suo spiritu sancto, ut in eorum numero sitis, qui dolent super contritione Ioseph, & abhorrent ab omnibus, quæ uerbo Dei, & gloriæ ac regno Domini nostri Iesu Christi, & saluti Ecclesiæ aduersantur, & magis Deum quàm homines timeatis. Valete. Vuismariæ in exilio die Paschatis, Anno Domini 1564.

Matthæus Iudex
V.
Obseruantißimus.

DE

DE TYPOGRAPHIA, PARS PRIOR, CONTINENS SIMPLICEM METHODVM.

APPELLATIONES.

CAPVT I.

Nomina sunt typographia, calcographia, ars impressoria, seu excusoria, & per Synechdochen præla.

AN SIT.

CAPVT II.

Quòd sit quoddam artificium typographicum, probatione non indiget hac nostra ætate. Res enim ipsa in omnium oculis uersatur, & longè lateq; per orbem terrarum, ante annos non ita multos diuulgata est, ac in frequenti usu habetur.

QVID SIT.

CAPVT III.

Typographia est artificium ab industrijs hominibus in Germania singulari Dei beneficio inuentum, mirabili quadam ratione literarum typos connectendi, referentes & exprimentes integras uoces & sententias, & uno sistemate facto, multa millia exemplarium, leui opera, mediocribus impensis excudendi, â Deo postremis temporibus, ad ueritatis Euangelicæ propagationem, & multiplicium

plicium errorum refutationem, & Ecclesiæ ædificationem concessum.

QVAE SPECIES.

CAPVT IIII.

Species ratione subiecti plures sunt, Alia est, qua literæ siue latinæ, siue Græcæ, siue Ebraicæ, siue Arabicæ, siue aliarum gentium, quæ suis quibusdam utuntur characteribus in scriptione. Alia qua picturæ seu imagines uariarum rerum. Alia qua notæ Musicæ, uel numeri exprimuntur.

Item alia uetus, alia recentior ratio impreßionis est. Nam illa quidem rudior, & simplicior fuit, Hæc uerò excultior & ornatior est.

QVAE CAVSAE.

CAPVT V.

Efficiens remota Deus est. Nam tot seculis ab initio mundi ignorata est typographia, & hodie etiam occulta nobis esset, nisi Deus singulari beneficio eam generi humano ostendisset, ac largitus esset. Pleriq; autores artem ipsam literariam & scriptoriam, qua sensus animorum quibusdam characteribus, mirabiliter sanè exprimuntur, referunt Deo acceptam etiam inter gentes. Cum autem hæc typographica longè expeditior sit, quis dubitat Deum autorem fateri, præsertim cum scriptura testetur, omnia bona, & utilia dona esse à patre luminum.

EFFICIENS.

PRO-

PROPINQVA.

Sunt eius artificij primi inuentores, Iohannes Faustus, ciuis Moguntinus, & socij eius Petrus Schafferdes Garenscheimensis, & Iohannes Guttembergicus.

Pro occasione autem eius inuentionis quidam assignant, Faustum aurifabrum sculpsisse alphabetum in metallum, & obducto atramento impressisse in chartam. Cum autem uideret exprimi litteras, animum intendit homo solers, & indagauit, an non coniunctis literis integræ sententiæ possint excudi, quod cum effici posse deprehenderet, longius progressus per industriam, & diligentiam, & assiduitatem id artificium excoluit circiter annum Domini 1440. sub Friderico tertio, ut Nauclerus annotat, uolumine secundo. Auentinus uerò asserit anno 1450. inuentam esse eam artem, & primum clam habitam socijs ad silentij fidem iurisiurandi religione obligatis. Verum decennio post Iohannem Guttembergicum Argentoratensem Fausti Ministrum in Germania euulgasse.

INSTRVMENTALIS.

Instrumenta sunt charta, typi literarum, siue ex argento, ut Aldini, siue ex stanno, siue ex plumbo, chalybe indurato, siue ex orichalco, siue alio idoneo metallo fusi, atramentum, prælum, & similia, quæ in officinis cernere licet, Item ministri, locatores, impressores, correctores, & alij.

QVAE CAVSA FORMALIS?

Ad

Ad formalem causam totum artificium pertinet, nimirum literarum collectio, & collocatio in iustum σύστημα, applicatio ad prælum, typorum per atramentum tinctio, chartæ impositio, & præli compreßio.

QVAE FINALIS.

Hos ob fines reus generi humano uidetur id munus conceßisse, ut res literaria iuuaretur, & expeditius libri & autores imprimerentur.

Vt uiliori precio uendi, & emi poßent monumenta ueterum, & recentium autorum.

Vt artium, iurisprudentiæ, & medicinæ studia, quæ seculis prioribus satis erant obscura, excolerentur.

Inprimis uerò ut puritas doctrinæ Euangelij, quæ erat his postremis seculis reuelanda contra Antichristi corruptelas, citius, facilius, longius & latius per orbem terrarum propagari poßet.

Vt corruptelæ & errores, quos Sathan per sua organa ad nouam Euangelij lucem obscurandam inueniret ad decipiendum etiam electos, à pijs Doctoribus refutati, maturius innotescerent paßim.

Vt etiam aliæ gentes superstitionibus deditæ, aut Mahometismo captæ facilius poßent ad agnitionem Christianæ religionis adduci.

Ne monumenta illustrium uirorum, quos Deus hac postrema ætate excitauit, ita subito, ut quibusdam ex ueteribus accidit, interirent.

Vt uerbum Dei abundanter inter homines habitaret, Ne Epicureismus proprius nouißimi seculi morbus, seu potius ueternus, nimis multos corriperet, propter librorum inopiam & caritatem, Ideo Deus uoluit uilißimo precio libros extare, & quasi omnia replere, ne quis suæ inscitiæ, aut ignauiæ iustam causam prætexere posset.

Vt Deus etiam pro hoc mirabili artificio celebraretur.

QVI EFFECTVS.

CAPVT VI.

Effectus ferè cum causa finali coincidunt, de qua in præcedentibus dictum est. Deinde etiam uerus Typographiæ usus, & commoda huc pertinent. Vsus autem sunt uarij, & quidem ordinati.

Primus autem & præcipuus est imprimere, & edere illa, quæ pertinent ad propagationem, illustrationem & conseruationem ueræ doctrinæ, ut sunt sacra Biblia in quolibet genere sermonis, Ebraico, Græco, Latino, Germanico, Gallico, Slauonico, ut nunc fit Labaci & similiter Et scripta Doctorum Ecclesiæ, & Historicorum, & Chronicorum, præsertim eorum, qui statum Ecclesiæ descripserunt, monumenta & scripta πολεμικα, quibus hæreticorum errores, & corruptelæ, & zizania refutantur, & ueritas & puritas doctrinæ propugnatur. Nam illa omnia pertinent ad primam Decalogi tabulam.

Secundus est imprimere, & edere illa scripta, quæ pertinent ad facultatem iuridicam, cui post Theologiam secundas

cundas ignobile uulgus propter Magistratum attribuit partes.

Tertius est imprimere, & edere monumenta, in quibus uerè traduntur ea, quæ ad artem medicam faciunt.

Quartus est imprimere, & edere tum ueterum, tum recentium autorum scripta, in quibus artes liberales traduntur, illustrantur & excoluntur.

Quintus imprimere, & edere eos libros, in quibus ueræ historiæ tum ueteres, tum recentes exponuntur.

Sextus & ultimus sanè tribuatur scriptis iocosis, & tamen sale conspersis, uerum nec superstitiosis, nec spurciloquis, ut sunt Aesopus, fabulæ quædam Poeticæ, Comediæ, & Tragediæ, Vlenspiegel, Schimpff vnd Ernst, Dieterich von Bern, Fortunatus, Freydanck & similia.

QVAE COGNATA?

CAPVT VII.

Ars impressoria cognationem habet cum scriptione manuali, & cum pictoria & sculptoria arte. Nam istæ sibi inuicem seruiunt, quæ enim scribi, & pingi, & sculpi possunt, illa etiam in plano impreßionem admittunt.

Impressoriæ etiam famulantur uicina artificia, ut sunt ars conficiendi papyrum, fundendi matriculas, & typos, conficiendi atramentum, planandi, & ligandi libros, & similia.

QVAE PVGNANTIA.

CAPVT VIII.

Pugnantia ſunt uaria, quorum ſpecies quaſdam ſubijcimus.

1. Vitia, quæ committuntur uarijs modis, uel literatura, cum minus affabrè typi facti ſunt, ut in quibuſdam uetuſtis codicibus initio, cum adhuc rudia, & ſimplicia eſſent omnia, conſpicitur.

Vel præpoſtera collocatione literarũ, cum nõ quælibet ſuo ordine poſitæ ſunt, ſed diſturbatæ uel mutatæ, uoces, & ſententias, quas debebant, non exprimunt.

Vel punctuatione, quando comata, cola, periodi, paragraphi, tituli, capita, & ſimiles diſtinctiones non rectè obſeruantur.

Vel negligentia, cum quædam uoces, & ſententiæ omittuntur, aut confunduntur, aut bis ponuntur, aut ſæpius repetuntur, aut ſeries, & ordo paginarum confunduntur, aut orthographia in linguarum idiomatis non obſeruatur, aut cum numeri paginarum, neceſſarij indices, & ſimilia negliguntur, quæ diſcentium ſtudia remorantur, et ſcrupulos imperitis inijciunt, ac doctis interdum etiam negocium faceſcunt, & errorum ſemina præbent.

2. Vitia propriè pertinentia ad perſonas Typographorum, qualia ſunt. 1. Impietas, cum ea quæ pugnant cum uera religione, pietate, honeſtate & communi utilitate excudunt, ut ſunt libri hæreticorum, errorum, & corruptelarum defenſiones, famoſi libelli, paſquilli, inuectiuæ contra innocentes, ſcripta uetita, ut de nigromantia, & de rebus impudicis, & ſimilia.

2. Adiaphoriſmus, cum utrique parti æquiſeruiunt,

et ſine

& sine conscientia scripta pro & contra ueritatem, & honestatem imprimunt. Qua in re similes uerubus sunt, quæ affixas carnes cuiuscunque generis siue mundi siue immundi animantis sint, circumagunt.

4. Auaricia, cum tantum ad sua commoda attenti illa, quæ quæstuosa sunt, & uendibilia, & scholasticalia, philosophica, & gentilia imprimunt, alijs quæ ad ueritatis propagationem faciunt, & ad gloriam Dei abiectis, & explosis.

5. Tyrannis quæ duplex est, aut ecclesiasticorum, aut politicorum.

Ecclesiasticorum Tyrannis est, cum præla ab ecclesiasticis non recte de religione sentientibus occupantur, & occluduntur libris siue antiquis, siue recentioribus, quibus puritas doctrinæ cœlestis contra errores, hæreses, & corruptelas aßeritur, & propugnatur. Sic Antichristus Romanus in locis sibi subiectis pœna capitali officinas Typographicas astringit, ne quid contra suos errores excudant, & è diuerso eas cogit ueterum monumenta corrupta, & à se, & suis falsata, aut contaminata imprimere, & suis erroribus propugnandis inseruire. Imo his non contentus etiam maiora molitur. Nam in Typographos etiam in alijs locis, & libros eorumque autores, in quibus suos errores, & scelera intelligit oppugnari, quotannis excommunicationis fulmen stringit. Suos etiam paßim habet proditores, ceu magnos heroas, in locis ubi celebres sunt officinæ, per quos diligenter expiscatur, & cauet, ne quid contra se apertius, & firmius edatur. Adeo sibi Tyrannis metuit.

Idem propemodum imitantur alij spirituales sectarii, siue pauci, siue plures, coniuncti in nonnullis synedriis, seu ut hodie uocant Consistoriis, qui citra Ecclesiæ assensum, sibi uendicant dominium potius in præla, quàm iudicium iuxta ueritatem, nihilq; nisi à se approbatum edi uolunt, cum tamen ad iudicandum pleriq; sint tam idonei, ut asinus ad lyram, & cum inspectionis labore pertæsi, bonos & necessarios libros abiiciant, aut erroribus & corruptelis patrocinantes, ueritati occludant, mendaciis uerò & calumniis omnia pandant.

Tyrannis politicorum est, cum politici Magistratus omne ius prælorum, tam suorum quàm alienorum sibi tantum cum suis aulicis rapiunt, & Ecclesia Dei inconsulta, imò cõtradicente publica decreta faciunt, ne quid à Theologis sibi subditis edatur sine suo consensu, & uoluntate siue typis eius regionis, siue externis alij Domino subiectis, idq; in eum finem, ut caueant, ne spiritus sanctus & ministri eius debita, & necessaria libertate utantur, ad ueritatis propagationem, & errorum, corruptelarum, & scelerum reprehensionem & refutationem. Sed de hac re infra copiosius & liquidius.

4. Abusus prælorum cum aut blasphema, aut hæretica, aut idolatrica, aut turpia, aut scurrilia, & quacunq; ratione pietati, & bonis moribus aduersa, & nocentia imprimuntur. Aut cum præposterus obseruatur ordo, & potius gentilia, & philosophica & iocosa, sæpe etiam scurrilia scripta, quàm ad gloriam Dei & ueritatem pertinentia excuduntur.

PARS

PARS ALTERA, CONTINENS QVAESTIONES COMPOSITAS.

EX hac simplici methodo plurimi loci compositi, seu propositiones, quæ interdum in quæstionem & controuersiam ueniunt, tractari & iudicari possunt, quales sunt:

1. An typographia ad artes liberales, an uerò ad manuaria artificia, seu ad utrumq; pertineat.
2. Quæ inter typographiam, & scriptionem, & pictoriam, & iconographiam sit differentia?
3. An typographia hominum, uel Dei sit inuentum & donum?
4. Quando inuenta, & cur tot seculis ignorata sit?
5. Qui fuerint inuentores, & qua occasione inuenerint?
6. Catalogus quorundam illustrium Typographorum:
7. Catalogus quorundam illustrium locorum, in quibus sunt officinæ typographicæ?
8. Catalogus linguarum, quibus hactenus excusi, promulgati sunt libri.
9. Catalogus operum typis excusorum.
10. De arte, & modo fundendi typos.
11. De collocationis artificio.
12. De multiplici literaturæ differentia.
13. De papyri inuentoribus.
14. De uarijs speciebus, & signis papyri.

15. Quæ inter scriptoriam, & impressoriam papyrum differentia.
16. Methodus de inspectione.
17. An literati & præsertim Theologi legitimæ inspectioni suos libros subijcere debeant.
18. An literati, & præsertim Theologi illegitimæ inspectioni suos libros debeant subijcere.
19. An bona conscientia Magistratus poßint literatis, & maximè Theologis imperare, ne quid sine sua inspectione, & censura suis prælis excudant.
20. An Magistratus rectè faciant, si interdicant literatis sub sua ditione constitutis, ne quid prælis externis Euulgent, à se non prius uisum & approbatum.
21. An homines literati bona conscientia in eiusmodi seruitutem consentire poßint.
22. An bona conscientia Typographi quiduis excudere poßint.
23. An rectè nomen Typographi, & loci occultetur.
24. An rectè fiat, si libri fictitijs nominibus edatur.
25. An contra mandatum Magistratus rectè imprimi queant, quæ ad gloriam Dei, & propagationem ueritatis & communem utilitatem faciunt.
26. De uitijs, & uirtutibus Typographorum eorumque Ministrorum.

De his nos obiter quædam annotabimus, pleniorem explicationem in aliud tempus, ubi plus ocij habuerimus reijcientes.

AN TYPOGRAPHIA AD ARTES liberales, an uero ad opificia manuaria, an ad utrumque pertineat.

CAPVT I.

Suum cuique rei locum, & honorem tribuere necessarium, & utile est, cum propter uaria discrimina, & gradus earum, tum propter animos, & studia hominum, tum propter commoda, quae ad communem hominum societatem, & salutem pertinent. Sunt autem opera quae ab hominibus praestatur in hac uita, Alia sacra, qualia sunt docere uerbum Dei siue in Ecclesia, siue in scholis, siue in aedibus priuatis, administrare Sacramenta, orare, benefacere proximo &c, Alia artium liberalium, quae principaliter ratione, & ingenio perficiuntur, licet adminiculo sensuum, & organorum etiam externorum utantur, ut sunt loqui, docere, orare, numerare, canere, scrutari res naturae, obseruare modus syderium, Alia opificum, quae principaliter manuum labore, licet etiam scientia aliqua & ingenij dexteritas accedat, efficiuntur.

Haec iterum multorū sunt generū, Alia enim opificia liberalia, alia honesta, alia sordida, alia quaestuosa, alia ludicra habētur. Verū quid attinet de his speciebus multa dicere? Hic de impreßoria agitur, cui & suus honos, & locus aßignandus uenit. Etsi autē ea mixtum quiddā seu medium esse uideatur inter liberaliū artium opera, & opificum, Tamen sicut scriptionē non ad opificum operas, sed ad artium liberalium officinam referri notum est, Ita etiam Typographiam, nisi iniquißimi uelimus esse iudices,

& ingratissimi censores erga eam, à qua plurima accepimus beneficia, suo quodam iure ad artificia liberalia referendam pronunciamus, idq; eo magis, quod scriptionem tum elegantia, tum celeritate, tum perpetuitate longe antecellat, & doctorum opera in correctionibus præcipuè utatur, quo enim typographiam curantes sunt doctiores, eò melius & emendatius libros in publicum emittunt.

De differentia inter scriptoriam artem, & typographiam, & iconographiam.

CAPVT II.

Etsi multa communia habent, tamen quædam insignes differentiæ notari possunt.

Nam primo differunt autoribus, seu inuentoribus. Artificium enim scribendi literas inde à primis parentibus, qui ante diluuium uixerunt, originem trahit, id quod constat ex Iosepho & Beroso. Græci Historici inter se disputant de inuentoribus literarum Græcarum, & eam rem alij Cadmo, alij alijs adscribunt, sed non est dubium, quin ante Cadmum in usu fuerit, & aliæ gentes à patribus licet mutauerint characteres, exemplum cœperint.

De inuentoribus uerò typographiæ dictum est supra.

Deinde in tempore etiam differentia est. Nam scriptoria & pictoria multis seculis in usu fuit. Typographia uerò seculo superiori primū cœpit circiter annum, 1450.

Tertiò differentia est etiam in materiali causa. Nam scriptoria calamo & pennis utitur, & stylo: Typographia

phia uerò typis ex metallo fusis, & pluribus personis.

Quartò etiam forma differunt. Nam scriptoria literas & sententias successiuè exarat. Typographia uerò literis, & sententijs ordine collocatis, simul integram paginam præli compreßione absoluit.

Quintò differunt effectibus. Nam Typographia uno die plura, & quidem elegantius, quàm scriptoria uix in dimidio anno exaret, maioribus etiam impensis, & minus affabrè. Sicut Auentino referente, Aprutius scripsit, Imprimit ille die, quantum uix scribitur anno. Tribuuntur Vallæ isti uersus.

Abstulerat Latio multos Germania libros,
Nunc multo plures reddidit ingenio.
Et quod uix toto quisquam perscriberet anno,
Munere Germano conficit una dies.

An Typographia hominum, an uerò Dei sit donum, & inuentum.

CAPVT III.

Hæc quæstio nihil difficultatis habet. Quis enim non uidet, cum tot seculis ignorata sit, singulari Dei beneficio, propter repurgationem Ecclesiæ, & propagationem Euangelij contra Antichristi idolomanias, & tot sectarum corruptelas generi humano concessam esse typographiam. Omnia bona dona à patre luminum esse, Iacobus dicit. Et Paulus talia dona ad ædificationem Ecclesiæ necessaria Deo, & Christo sedenti ad dextram, & spiritui sancto asscribit, 1. Corint. 12. Eph. 4. Illis autem quid im

pediat, quo minus Typographiam accenseamus, cum per eam scripta prophecia, & Apostolorum, pura doctrina, confeßiones ueritatis, & refutationes errorum, in omnibus linguarum generibus longè latèque per orbem terrarum diuulgentur.

Singulare Dei beneficium erat donum linguarum, quod Apostolis, & alijs conferebatur, & proderat ad Euangelium in totum orbem terrarum dißeminandum, & ad Ecclesiam colligendam in omnibus nationibus, & partibus mundi. Sed si Typographicum artificium diligentius contemplemur, constabit eo Euangelij cursum hoc nostro seculo non minus esse adiutum. Nam donum linguarum non adeò longo tempore uiguit, & non omnibus, sed tantum paucis quibusdam contingebat, nec poterant ij omnia tam subito peruolare loca. Sed Typogrophiæ beneficio, quæ in multis locis exercetur una Concio, aut unus liber ab aliquo pio Doctore scriptus, toties leui opera excusus breui temporis spacio in multa loca spargitur, et simul ac semel à plurimis legitur, quibus ueritatis notitiā communicat. Non potuisset in tot locis tam breui tempore regnum Antichristi destrui, & tā latè uera Doctrina hoc nostro seculo spargi, nisi præla Deus conceßisset instauratoribus religionis. Viclephi & Ioannis Hußi, et aliorum conatus in oppunādo, & reuelādo Antichristo eò facilius repreßi, & oppreßi sunt à meretrice babylonica, quod prælorū beneficio destituti fuerunt, nec potuerunt tā facili ratione suam doctrinam in plurimorū lectorum animos insinuare et transfundere. Quare sicut Christus dono linguarum exornauit

suos

ſuos Apoſtolos, quo poſſent expeditius per orbem terrarũ diſcurrere, & plantare Eccleſias: Ita cum noſtro ſeculo doctrina Euangelij ab Antichriſti tenebris, & erroribus repurganda, eaque tanquam fulgur, quod ſubito ab oriente emicat uſque in occaſum, feſtinanter ſpargenda per orbem eſſet, placuit Deo Eccleſiam ſuam iſto artificio, & dono ornare.

Nec obſtat, quod ſupra diximus, Iohannem Fauſtum cum ſocijs ſuis id Artificium primum repeiſſe. Nam ſine Dei beneficio, & conceſſu id nunquam eſſet factum. Ethnici etiam dixerunt artes eſſe donum Deorum, licet à uiris ſapientibus eas inuentas, & excultas faterentur.

Quando inuenta, & cur tot ſeculis ignorata.

CAPVT IIII.

Hæc Quæſtio ſupra in loco cauſarum eſt expoſita. De numero annorũ uariant Authores, Alij annum 1440. alij 1450 aſſignant, quo ars impreſſoria ſit inuenta.

Quod autem nulli ex tot induſtrijs, & ſolertibus ingenijs, in quæ per annos circiter quinquies mille extiterunt, mentem uenerit typos literarum incidere metallo, & imprimere chartæ, certum quidem eſt, ſed cur Deus non prius id inueniri artificium uoluerit non eſt mihi facile indicare, cum à conſilijs ei non fuerim.

Etſi Deus ſemper generi humano communia confert beneficia, tamen aliud ſeculum alijs, & quidem ſingularibus ornauit bonis, ſiue ſpiritualibus ſiue corporalibus.

Qui

Qui ante diluuium uixerunt, terræ frugalitatem & sacrificiorum incendia per ignem cœlitus demissum, præ aliis habuerunt.

Post diluuium populus Iudaicus legis promulgatione, & constitutione sacerdotii, & politiæ Mosaicæ donatus est præ aliis.

Postea secutum est aureum seculum, quo Meßias est exhibitus, & facta propagatio Ecclesiæ etiam inter gentes.

Sequentia aliquot secula regno Antichristi fuerunt afflicta.

Tandem cum Antichristus esset reuelandus, paulatim Deus ad eam rem patefecit aditum, Typographiã in Germania instituendo, artium & linguarum studia accendendo. Et sicut Deus non prius quàm nostro seculo uoluit Antichristum adeò apertè reuelari (licet subinde etiam superioribus ætatibus excitarent, qui Antichristum agnoscerent, & inclamarent.) Ita etiam non alio quàm isto tempore, quod reuelationem Antichristi uix 67. annis antecеßit, pro sua æterna sapientia artificium Typographicũ inueniri, & in lucem produci curauit.

Hæc à posteriori utrumq; colligi possunt, sed plures causas à priori qui cognoscere desiderat, eum remittimus ad scholam cœlestem, in qua Deum audiemus, & uidebimus à facie ad faciem.

Qui fuerint primi inuentores, & qua occasione eam inuenerint?

CAPVT V.

DE

De hac quæstione iudicari potest ex illis, quæ supra exposuimus. Iohannes Faustus, & Petrus Schafferdes, Iohannes Guttenberger, celebrantur ab historicis inuentores.

Occasionem præbuit sculpendi facultas, & industria aurificis. Cum enim alphabetum in æs incidisset Iohannes Faustus, & obducto atramento in chartam impressisset, cœpit cogitare eadem opera integras sententias posse sculpi & excudi. Quia uerò difficultatem peperisset maximam integras sententias sculpere, necessitas & res ipsa docuit, separatim typos literarum fieri, qui pro uocabulorum ratione collecti, & collocati exprimerent sententias.

Catalogus illustrium Typographorum.

CAPVT VI.

Operæprecium est eorum memoriam conseruare, & posteritati, qui hoc artificio siue inueniendo, siue excolendo rei literariæ profuerunt. Nomina ergo subijcimus. Iohannes Faustus, Petrus Schafferdes, Iohannes Guttenberger, Aldus, Bombergus, Robertus Winter, Gryphius, Eucharius Ceruicornus, Thomas Wolffius, Ascensius, Isingrinus Vechelus, Colinæus, Robertus Stephanus, Frobenius, Paganus, Bebelius, Renatus Beck, Heinricus Petri, Heruagius, Iohannes Oporinus, Gymnicus, Soter, Iohannes Amerbach, Octauianus Scotus, Iohnnnes Petreius Cratander, Victor Trincauellus, Hieronymus Scotus, Quentelus, Valerius Doricus, Iohannes Montanus, Iosephus Klug, Georgius Rhaw, Michael Lotter, Ambrosius Kirchner, Brubachius, & innumerabiles alii.

CATALOGVS LOCORVM

in quibus sunt officinæ Typographicæ.

CAPVT VII.

Nimis foret prolixum omnia loca enumerare, in quibus officinis Typographicis contigit hospitium, Quare tantum de insignioribus dicemus, & quidem nobis notis, Alij de alijs poterunt monere.

In Germania celebrantur hæc loca: Moguntum, *in quo primum inuentum hoc artificium dicitur,* Argentina, Tubinga, Heidelberga, Ratisbona, Augusta *uindelicorum,* Vuormacia, Francofurtum *ad Mœnum,* Vrsellæ, Schleusinga, Noriberga *picturarum editione, & richmorum celebris,* Marpurgum, Erfordia, Dilinga, Vuiteberga, *ubi Lutheri, & aliorum ante bellum germanicum præclara impressa sunt opera, per quæ puritas doctrinæ cœlestis propagata est, & regnum Antichristi expugnatum:* Lipsia, *quæ initio sese repurgationi Ecclesiæ opposuit, & pro Antichristo multa edidit, Sed postea scriptis pro defensione* Adiaphorismi, *&* Maiorismi *operam suam præstitit:* Magdeburgum, *quæ scriptis contra* Interim Augustanum, *&* Lipsicum, *& contra corruptelas* Adiaphoristicas, *&* Maioris *præla sua cum magna Ecclesiæ utilitate, & piorum omnium laude, alijs paßim eius generis libros abhorrentibus commodauit adeo, ut musæolum seu cancellaria* Dei *à quibusdam tum temporis uocaretur:* Quamobrē *etiam* Deus *illam ciuitatem confeßione in media Cruce, & miraculosa*

losa

losa liberatione coram tota Ecclesia illustrem fecit, Quã
laudem, & gloriam utinam non generatio noua Carro-
phororum deformasset sua in ministros Dei, & benemeri-
tos ciues impietate, & scriptis mendacibus. Francofurtum
ad Oderam, ubi Sphinx Augustana, ne deessent exẽplaria, *Sphinx Augustana.*
cum Ecclesiæ damno, et dedecore recusa est. Iena, quæ ope
ribus Lutheri imprimẽdis iussu Iohan. Friderici electoris
senioris martyris Domini nostri Iesu Christi, sibi laudem, et
nomen comparauit: Islebium patria Lutheri, ubi inter alia
confessio contra corruptelas Ecclesiarum Mansfeldiaca-
rum prodijt. Colonia, ubi inter alia Tomi Conciliorum im-
pressi, utinam satis bona fide & integre, Antuerpia, Loua-
nium, cuius prælia abusum à Sophistis passa, ueritati Euan-
gelij cõtradixerunt. In Dania Hasnia, in Anglia Londinũ,
In Heluetia Basilæa, Tygurum, Berna, quæ ueterum, &
recentium innumerabilia opera in lucem dederunt, laude
maiori digna, si non Sacramentariorum blasphemis
erroribus in Ecclesiam spargendis præstitissent, turpe ser-
uitium.

In Galliis Parisium, Lugdunum, In Italia Roma,
sedes Antichristi Apocal. 17. decretis, & bullis, & ana-
thematismis eius occupata, Bononia, Padua, Floren-
tia, Venetiæ, ubi Aldus argenteis typis opera Ciceronis,
& alia philosophica excudisse fertur. In Austria Vienna,
quæ historicos aliquot in lucem dedit. In Bohemia Praga.
In Sclauonia Labacum, quæ Cathechismũ, et alia opera Lu
theri Slauonice reddita characteribus ei genti notis hodie
impri-

imprimere, & ueram religionem per Dalmatiam & Turciam propagare dicitur.

In Polonia, Cracouiæ: In Borußia, Mons regius, Osiandri errori propagando sociis, ac successoribus eius Vogelo & Funcio, & Iagenteufel præbuit sua prela:

Catalogus linguarum, quibus hactenus excusi promulgati sunt libri,

CAPVT VIII.

Variis linguarum generibus excuduntur paßim libri, uti Hebræa, Arabica, Syriaca, Græca, Latina, Germanica, Danica, Italica, Hispanica, Gallica, Bohemica, Slauonica, Anglica, Polonica, Muscouitica, Turcica, Aegyptiaca, & similibus.

Catalogus operum typis excusorum.

CAPVT IX.

Nimis prolixum esset operum typis euulgatorum hactenus pertexere catalogum. Sed qui cupit ea de re sibi quoq; comparare notitiam, is Lycosthenis, & Gesneri Bibliothecas legat.

Huc etiam catalogus tabularum Chronographicarum, & insignium imagnum, & picturarum, quæ typis sunt in lucem proditæ, pertinet, sed quis illi conficiendo par esse queat?

De modo fundendi typos.

CAPVT X.

Plum-

Plumbum chalybe, & alijs metallis induratum lique faciunt, & in matriculas, seu literarum archetypos infundunt, unde typi fiunt, qui leui opera, & mediocri industria ad usum præparantur.

De Collocationis artificio.

CAPVT XI.

Iuxta ordinem alphabeti collocator dispositos habet typos in cistulas patentes, ex quibus alium post alium, prout requirit literarum ordo in dictionibus, promit, & collocat ordine.

Qui in hac re operas faciunt, honestis aluntur stipendiis, ac eos linguarum non prorsus rudes esse oportet.

Literarum differentiæ.

CAPVT XII.

Est etiam multiplex literarum differentia, quæ in quantitate, & qualitate consistit, Aliæ enim alius maiores, aliæ minores, aliæ obscuriores, aliæ clariores sunt. Item aliæ latinæ, aliæ grecæ, aliæ hebraicæ, aliæ linguarum aliarum.

De papyri inuentoribus.

CAPVT XIII.

Chartam in urbe Tyri à quodam, cuius tamen nomẽ ignoratur, inuentam esse, Polydorus Virgilius libro secundo de inuentoribus rerum capite octauo autumat. Fieri autem solet ex linteolis contritis. Ante eius usum palma-

rum folijs scriptitatum est, teste Plinio, libro decimo tertio naturalis historiæ. Deinde arborũ cordicibus. Postea plumbeis uoluminibus, et linteis, & cereis. Papyrum ab Alexandro post conditam Alexandriam in AEgypto ex frutice qui nascitur in paludibus AEgypti confectam esse, Marcus Varro opinatur.

De uarijs papyri speciebus & signis

CAPVT XIIII.

In officinis papyri usus est admodum necessarius. Impressoriæ chartæ uariæ sunt species, & differentiæ, quæ sumuntur à loco, & à signis, Alia Francofordiana, alia Basiliensis, alia Argentoratensis, alia Vuernungerodensis, alia Tubingensis, alia Dresdensis, alia aliorum locorũ, & ciuitatũ. Alia insignia Aquilæ, alia turris, alia ursi, alia corui, alia alterius rei memorabilis habet.

De differentia inter scriptoriam & impressoriam chartam.

CAPVT XV.

Inter scriptoriam papyrum, & impressoriam differentia quædam est. Nam impressoriam humidiorem plærumque esse oportet, sed illam densiorem, & sicciorem, ne atramentum perfluat.

DE

DE TYPOGRAPHIA DE INSPECTIONE.

CAPVT XVI.

Inspectio est potestas ab Ecclesia & Magistratu, quibusdam ecclesiasticis, & politicis uiris doctis, & pijs delegata, & commissa, qua libri, tum recens scripti, tum ex ueterum monumentis eruti inspiciuntur, & examinantur, & censentur, an editio eorum, & impreßio fieri poßit, cum Ecclesiæ & Reipublicæ, pietatis, & honestatis commodo, aut detrimento.

Duplex autem inspectio est, Alia uera, & legitima, & tolerabilis, & utilis, Alia illegitima, & intollerabilis, & perniciosa.

Vera, & legitima, quæ fit à uiris ab Ecclesia & Magistratu delectis, eruditione, pietate, fide, & dono discernendi inter uera, & falsa, inter necessaria & utilia, & non necessaria, & perniciosa scripta præditis, iuramento, aut simili obligatione obstrictis, quod summa diligentia uelint omnia legere, & expendere, & uera, & neceßaria, & utilia scripta promouere in Dei gloriam, & Ecclesiæ, & Reipublicæ utilitatem, & non ex aliquo priuato affectu impedire.

Illegitima est cum inspectores agunt ij, qui neq; ab Ecclesia, & Magistratu ritè ad eam rem uocati sunt, neque eruditione, neque pietate, neque fide, neque dono discernendi uera, et falsa in religionis negocio præditi, neque iuramento, aut alia obligatione adstricti sunt ad diligentiã, & fidem, & qui uera, & necessaria scripta op-

primunt, & erronea, & blasphema, & contumeliosa & iocosa promouent, in Dei contemptum, Ecclesiæ detrimentum, & Rerumpublicarum incommodum.

QVÆ CAVSÆ?

Legitimæ, & salubris inspectionis efficiens remota, seu authores sunt Ecclesia, & Magistratus. Nam utriusque est cauere, ne quid mali & perniciosi, præsertim contra religionem, & honestatem in publicum prodeat, & ad eam rem deligere homines idoneos, idque muneris legitime eis commendare.

CONTRARIA EFFICIENTI SUNT.

Si soli Ecclesiastici sibi rapiant ius constituendi inspectores, ut Papa facit in regionibus sibi subiectis.

Aut si soli politici, & solæ Principum aulæ sibi ius rapiunt suos quos uolunt Scribas, prælorum Magistros, & scriptorum reformatores, de religione, quam parum intelligunt, nihil autem curant, instituendi, & confirmandi, cum id ius non ipsis solis sed etiam Ecclesiasticis personis, Superattendentibus, & Pastoribus, & Synodis competat. Vt enim iudicium de doctrina cœlesti, & rebus ecclesiasticis à Christo Ecclesiæ commendatū est, 1. Corint. 14. ita etiam inspectio scriptorum theologicorum, quæ pars quædam iudicii est, ad Ecclesiam simul pertinet, & nullo iure à solis aulis, quæ si piæ sunt uix particula quædam, nedum tota Ecclesia sunt, præripitur.

Effici-

EFFICIENS PROXIMA *sunt.*

Viri docti, & boni dono iudicandi de uera religione præditi, & legitime ad inspectionem destinati. Vt autem aliis legibus occasionem præbuerunt mali mores, ita etiam libri hæreticorum, & scripta famosa, & contumeliosa, & religioni, & Reipublicæ perniciosa effecerunt, ut inspectio institueretur.

CONTRARIA EFFICIENTI *proximæ sunt.*

Si quis sine legitima uocatione id munus effectet, siue per ambitionem, siue per tyrannidem, siue alio animi morbo.

Si non adhibeantur uiri boni, & docti, & pii, & graues, & religionem ueram intelligentes, & dono discernendi uera à falsis, utilia ab inutilibus præditi, nec iuramento, aut alia obligatione solenni obstricti ad fidem & diligentiam, sed Athei, & Epicurei, & inepti, negligentes, & de fide laborantes, erroneis, & hæreticis opinionibus dediti, quales sunt inspectores, & inquisitores hæreticæ prauitatis, apud Papistas, Adiaphoristas, & similes ueritatis hostes.

MARTIALIS CAVSA.

Versatur autem inspectio circa scripta, tum ueterum, tum recentium autorum excudenda, aut publicanda.

FORMALIS.

Ad formalē causam pertinent conditiones, quæ præscribendæ erant inspectoribus.

Vt quod debeant omnia diligenter legere, & expendere.

Ad normam ueræ doctrinæ omnia accommodare, & uera ab erroneis discernere.

Necessarias confessiones, & corruptelarum refutationes imprimis promouere.

Necessarias peccatorum, & scelerum reprehensiones nullo modo impedire.

Item, ne propter personarum respectum abijciant utiles, & necessarios libros.

Item, ne calumniosa, & famosa scripta admittant sine nominibus autorum.

Contraria causæ formali sunt.

Impiæ leges, & conditiones siue præscriptæ inspectoribus, siue usu receptæ, Nimirum.

Vt caueant ne quid imprimatur, quod impugnet Papam, & totum eius regnum diabolicum. Hæc lex obseruatur in omnibus officinis Papisticis.

Vt concedant & promoueant omnia scripta, licet calumniosissima, & mendacissima, doctrinam Euangelicorum, seu Lutheranorum, ut uocant, & Principes, ac personas eorum, cuiuscunque ordinis, & dignitatis sint, oppugnantia. Hac licentia Cochlei, Staphyli, Lindani, & similium libri cum priuilegijs eduntur.

Vt caueant, ne quid contra Interim, hoc est, impias

fucosas, & captiosas conciliationes religionum diuersarum edatur. Hæc lex in Sphinge Augustana & proposita, & subscripta est. Ac econtra omnia scripta Interim laudantia, & defendentia summo fauore complectantur, & promant.

Vt caueant, ne quid contra Adiaphorismum, eiusque autores, & patronos publice extet. Hanc legem præter parthenopoleos plerique paßim sanctè obseruabant illo tempore inspectores, & officinæ non sine grauißimo scelere, de quo in illo die rationem reddent ob talentum absconditũ.

Econtra uerò dent operam, ut Pseuadiaphoristarum, & Neministarum, epistolæ, scripta, & libri maledici magna celeritate prodeant. Huius legis sedula obseruatrix erat Vuiteberga, & Lipsia.

Vt caueant, ne quid contra Maioris paradoxa, de neceßitate bonorum operum ad salutem edatur.

Econtra uerò Maioris commenta, & pseudoreuocationes, & inuectiuæ, & alia corruptelis eius plena scripta longè latèq; euulgentur. Has utrasq; leges prela Adiaphoristarum diligentißimè etiam num hodie obseruant.

Vt caueant, ne quid contra synergiam Adamicæ uoluntatis in conuersione, eiusq; autores, & patronos prodeat.

Econtra uerò manibus pedibusq; promoueant Synergistarum commentarios, in quibus illæ grauißimæ corruptelæ spargantur, & defendantur.

Vt caueant, ne quid contra Anabaptistas, & Sacramentarios, tum ueteres, tum nouos, edatur.

Econtra uero summam adhibeant diligentiã, ut Caluini, Bullingeri, Martyris, Bezæ, Boquini, Kleinewicii, Hartenbergii scripta, & Philippi, & Vitebergicorum iudicia, et similium de testamẽti dominici uiolatione magna copia, ut zizania solent, proueniant. Has duas conditiones Heluetica præla, & quædam alia sedulò, & gnauiter obseruant.

Vt caueant, ne qua prodeant scripta, de disciplina Ecclesiastica ritè instituenda, de Synodo congreganda, in qua controuersiæ præsentes legitime cognoscantur, & componantur.

Vt caueant, ne in libris editis peccata magnatum Ecclesiasticorum, & politicorum, qualia sunt, idolatria, collusio cum Antichristo, defectiones, abnegationes, & periuria persecutiones, & oppreßiones ministerii, institutio noui Papatus, iniusta bella, proditiones, rapinæ, auaricia, expilationes subditorũ, uenationes immodicæ, mendacia, adulteria, nominatim uel obiter perstringantur à Spiritu Dei arguente mundum Iohan. 16.

Vt caueant ne præsentium temporum uera historia prodeat, in qua uirtutes, & uitia, pia & impia facta ueraciter commemorentur.

In summa, ut Spiritui Sancto iniiciant frenum, ne ueritatem ita ut par erat, & necessarium ad salutarem hominum conuersionem, dicat, sed uel aduletur, uel obmutescat. Hæ, & similes conditiones impiæ sunt, quia ueritatem, & gloriam Dei opprimunt, & mendaciis omnia replent, & Ecclesiis, & rebus publicis iram Dei, & exitium afferunt.

Finalis.

FINALIS.

Fines legitimæ inspectionis sunt uerus prælorum usus, & ne quid in religionis, ueritatis, & honestatis detrimentum detur in publicum.

CONTRARIA FINALI SVNT.

Sub prætextu inspectionis utilium, & necessariorum librorũ impressionẽ remorari, et impedire, & opprimere.

Ac econtra erronea, blasphema, magica, famosa, scurrilia, & Ethnica, iocosa, & impudica promouere scripta, ut in multis locis fit, in quibus conditiones impiæ, de quibus paulo ante, obseruantur.

QVI EFFECTVS.

Legitimæ inspectionis effectus sunt iuuare illustrationem, conseruationem, propagationem ueræ, puræ, & syncere doctrinæ, & impedire errorum, & corruptelarum propagationem, & defensionem.

Iuuare confeßionẽ ueritatis, & refutationem errorum.

Et impedire ea, quæ ueræ confeßioni sunt contraria.

Impedire blasphemos, famosos & contumeliosos libellos hæreticorum, Neministarũ, & seditiosorum hominum.

Cauere, ne falsis dogmatibus scandala & dißidia excitentur.

Verum, & salutarem consensum, & concordiam in doctrina Christi promouere.

Cauere ne contumeliosis, & famosis scriptis pax publica turbetur.

Promouere ueram, & neceßariam disciplinam Ec-

clesiasticam, iuuare ædificationem Ecclesiæ in concionando pœnitentiam impijs, & sceleratis.

Cauere abusus, & oppreßiones prælorum.

Prodeße Ecclesiæ, & Reipublicæ, & posteritati.

Iuuare repreßionem, & confusionem impiorum consiliorum, quos falsa Ecclesia cum uiris huius seculi subinde excogitat, & molitur.

CONTRARIA SVNT.

Iuuare errorum, & corruptelarum propagationem, & defensionem.

Promouere ea, quæ ueræ confeßioni sunt contraria.

Promouere blasphemos, & famosus, & contumeliosos hæreticorum libellos, ut faciunt inspectores inter Papistas, & Adiaphoristas.

Permißione librorum hæreticorum, & corruptelarum præbere causam scandalis, & dißidijs Ecclesiæ.

Necessarias conciones pænitentiæ, & reprehensiones peccatorum impedire.

Promouere conatus impios politicorum contra ministerium, & disciplinam Ecclesiæ, ut sunt uaria decreta de formulis religionum, de compositione controuersiarum per amnestiam, de formulis illegitimis Consistoriorum, & uisitationum, nimirum quæ non congruunt cum uerbo Dei, & Ecclesiæ libertate.

Exercere uarios abusus, et oppreßiones prælorũ, ut fit in edictis illis, ne quid in exteris etiã regionib. uspiã imprimatur, nisi prius à se approbatũ, Quasi uerò in alijs locis non eti-

non etiam ſint inſpectores, & periculum non potius cadat in ſcriptorem, quam in inſpectorem, uel approbatorem.

Neceßariorum ſcriptorum inhibitione, et inutilium permißiõe turbare, et claudere Eccleſiæ, et Reipub. commoda.

Libellos ad inſpiciendum miſſos non modò non admittere, ſed etiam iniuſtè detinere, & autori nolle reſtituere. Quod ſi non furtũ, certè uis iniuſta eſt uiris bonis indigna.

Affligere Typographos teſtimonia ueritatis ad Dei honorem & proximi utilitatem promouentes, & interea publica lupanaria fouere, & ſodomitica ſcelera impunita dimittere.

QVAE COGNATA?

Cum inſpectione librorum edendorum cognationem habent inſpectiones aliarum rerum, ut Eccleſiæ, Reipublicæ. Sed non eſt difficile differentias inuenire.

QVAE OPPOSITA?

Legitimæ inſpectioni opponitur illegitima inſpectio, de qua ſupra diximus. Ea autem fit uarijs modis.

1. Cum perſonæ non habent legitimam uocationem ab Eccleſia, & Magiſtratu.

2. Deinde cum non ſunt idoneæ ad id officium, ut ſit, cum ſutores, & cereuiſiarum coctores conſtituuntur inſpectores, qui uix inter cereuiſiam, & aquam, nedum inter uerum, & falſum in religione diſcernere poßint.

3. Cum ea prouincia demandatur illis, qui aliàs ſatis habent quod agant, & non poſſunt huic negotio uacare, qui pertæſi laborũ, et quod non capiunt inde multũ commodi,

Regi-

negligentissimè inspectioni præsunt. Hoc fit, ubi tantum aulici, Consiliarii, Scribæ, & Curiales, & iureconsulti inspectores agunt, ut docet experientia.

4. Cum non iureiurando aut simili obligatione astringuntur, ut gloriæ Dei, & confessionis ueritatis, ædificationis Ecclesiæ habeant accuratissimam rationem, nec certæ leges præscribuntur, sed omnia ipsorum uoluntati, & affectibus relinquuntur, ut quæ uelint admittant, quæ propter personas non placeant, impediant.

5. Cum inspectores non bona fide agunt, sed contra religionem, pietatem, & honestatem promouent erronea, blasphema, contumeliosa. Item cum claudunt præla scriptis ad religionis, & ueritatis propagationem pertinẽtibus, saltem ne offendant hæreticos, aut magnos Dominos, & recludũt ea ethnicis, & philosophicis, iocosis etiã, & scurrilibus libris, sicut multis in locis AEsopus, Eulenspigelus, Cornelius Agrippa, & similes autores locum habent, at sacra Biblia, & confessiones ueritatis exulant.

Porro istam illegitimam inspectionem coram Deo nõ excusat uetus consuetudo in aliorũ exempla, sicut quidam ociose somniant. Nam eodem argumento lupanaria excusari possunt, de ueteri enim consuetudine ethnica in multis magnis ciuitatibus tolerantur contra magistratus officiũ, in pietatis & honestatis, & salutis detrimentum. Nam ut consules & senatus in magnis ciuitatibus lenones agant, prohibitum est, Rom. 13.

An lite-

An literati, & præsertim Theologi legitimæ inspectioni suos libros subijcere debeant.

CAPVT XVII.

Etsi sua natura libera sunt præla, tamen legitimæ inspectioni pertinenti ad præla eius loci, ut hactenus eam descripsimus, literati omnes facile sese subiiciũt. Quis enim non eam Ecclesiæ, & Magistratui, cuius autoritate illa legitimè fit, præstet obedientiam?

Deinde nemo ex doctis est adeò arrogans, qui non cupiat alios doctos, & probatæ pietatis uiros, bona fide, quid desyderent indicantes habere censores, modo nihil sine ratione ex uerbo Dei aßignata uituperent, aut impediant, & liceat ab ipsis ad aliorum præla, & iudicia transire.

Tertiò, ut pij et docti uiri suis scriptis Ecclesiæ Reipublicæ quærunt commoda, ita facile possunt pati, ut legitima de ijs ex uerbo Dei exerceantur iudicia, an sint uera, & utilia, an uerò secus,

Quartò norunt spiritus Prophetarum, ipsis Prophetis subiectos esse debere, ac in Ecclesia eam à Deo potestatem factam esse singulis, ut probent omnia, & bona teneant, mala uero abijciant. Quare non molestè ferunt legitimas censuras eorum, qui uocati ab Ecclesia & Magistratu, ad eam rem destinati sunt, cum alias oporteat singulorum subire iudicia, præsertim cum illi non impediunt, sed promouent bona, & salutaria scripta.

An li-

An literati, & præsertim Theologi illegitimæ inspectioni suos libros debeant subijcere.

CAPVT XVIII.

Vt ea, quæ legitimè, & rectè fiunt, nemo improbare debet, ita quæ contra fiunt, nullo modo piè approbari possunt, siue re, siue uerbis, siue silentio. Nam Dei mandatum est, ne dicas falsum testimonium. Item uæ qui malum bonũ, & bonum malum dicit.

Deinde quis ij Christianus, præsertim Theologus tenetur Ecclesiæ ius suum cõseruare, & cauere, ne quid de eo imminuatur. Cum autem inspectio illegitima Ecclesiam suo iure, & commodis priuet, ut in superioribus est indicatum, quis pius bona conscientia suos libros ei submittat.

Tertiò illegitima inspectio nihil aliud facit, quàm quod spiritui sancto frenum inijciat, eos obturet, ne dicat ueritatem. Cum autem oporteat cuilibet Ministro Dei os, & stylum liberum esse ad dicendam, & scribendam ueritatem, sine hominum respectu, iuxta dictum, Exalta uocem tuam sicut tubam, Clama ne cesses. Item, insta tempestiuè, & intempestiuè, argue, & increpa grauiter, Et, Peccantem coram omnibus argue, qua conscientia quis poterit in eiusmodi seruitutem consentire, ne quid edat, nisi prius concessum ab illis iniustis prælorum oppressoribus.

Quartò, Theologum oportet prælorum illegitimã illã occupationẽ per uiros politicos, et tyrannidẽ, et inauditã crudelitatẽ, ueritati, cõfeßioni, et posteritati nocentẽ reprehẽdere, Quomodo ergo ipse suo exẽplo eã comprobet?

Quintò quid prosit literato, si suos libros illegitimæ inspectioni subijciat, cum nihil aliud inde reportet, quam molestiam. Nam illi iniusti censores scripta illa, quæ ad gloriam Dei, & propagationem ueritatis, & corruptelarum refutationem, & salutarem impiorum conuersionem pertinent, uel prorsus sine omni probabili, nedum pia, & firma ratione reijciunt, aut tenebris custodienda, aut tineis deuoranda tradunt, interea spe uana lactantes autorem, de editione ad Calendas Græcas futura.

Sextò, Omnia illa scelera, et peccata quæ ab illegitimis inspectorib. perpetrãtur in ueritatis oppreßione, mẽdacij et corruptelarrum, & calumniarum propagatione confirmari neceße est ab ijs, qui sese talibus subijciunt sine iusta protestatione, et exceptione, quod non poßimus ea, quæ ab ipsis præter ius et æquũ fiunt probare, & quod nolimus eorum præiudicijs aßentiri, si contra uerbum Dei, & sine ueris, & certis rationibus pronuncient.

CAPUT XIX.

An bona consciẽtia Magistratus poßint literatis, et maximè Theologis imperare, ne quid sine sua inspectione, & censura prælis in sua ditione excudant.

Quenque Magistratum habere rationem prælorum suorum, & cauere, ne quid contra pietatem, et honestatem prodeat in uulgus, id non impugnatur, Sed cum non tantum ad Magistratus, uerum etiam ad Ecclesiam simul ius inspectionis pertineat, quia inspectio sit pars iudicij de doctrina, quod Christus Ecclesiæ suæ delegarit,

nor. de-

non decet politicos uiros totum illud ius rapere, & usurpare, uerum cum Ecclesiæ, & Ministerij, seu Superattendentium, & Pastorum consensu talia decreta facere, & idoneis hominibus id officium demandare. Quod si non fiat, sed Magistratus id ius sibi soli, & Aulicis suis adeo asscribat, ut Doctoribus, & scriptoribus Ecclesiæ edicat, ne quis prius confeßionem suam, aut scripta de religione edat, quàm id ei à se, & Aulicis suis, religionem uel non intelligentibus, aut carnaliter, & politicè de ea iudicantibus, sit permissum, grauißimè ea in re peccat.

Primum quia agit contra mandatũ Dei, Non furtum facies. Sacrilegiũ enim committit, dum Ecclesiã, quæ habet ius de doctrina, & scriptis, & operibus ministrorũ & doctorũ suorũ, 1. Cor. 14. iudicandi, suo iure priuat, & id ad Aulicos partim non idoneos, partim alijs rebus occupatos, partim impiè de religionis negocijs iudicantes transfert. Sunt quidem gubernatores politici, si amplectuntur synceram doctrinã, etiam membra Ecclesiæ, ac habent potestatẽ probandi Spiritus, ut alij singuli Christiani. Verũ sicut non licet alijs Christianis singulis totũ ius sibi adscribere, ita ut Ecclesiæ uel præiudicetur, aut suum ius præripiatur, Sic nec pijs gubernatoribus licet ideo, quia Christiani sunt, multò minus ideo, quia Magistratum gerunt sibi solis exclusa Ecclesia rapere potestatem interdicendi, quæ scripta edi aut opprimi debeant.

Secundò agit contra suum officium. Nam Magistratus debet esse custos utriusque tabulæ, & operam dare, ut Ecclesia, & pij ministri retineant eam libertatem,

quam

re, ut Ecclesia, & pij ministri retineant eam libertatem, inquam à Christo acceperunt, nimirum uoce & stylo ueritatem Dei propagandi, & propugnandi, contra errores, & coruptelas sanæ doctrinæ, sine ullius hominis, aut etiam Angeli respectu Ga. 1. Tit. 1. 1. Timoth. 5. 2. Timoth. 3. Esa. 58. At quid illi faciunt aliud, qui de suo tantum peruerso arbitrio, & nutu uolunt Doctorum Ecclesiæ scripta ad confeßionem, & propagationem ueritatis, & conuersionem hominum necessaria, stare, aut cadere, exprimi aut opprimi, euulgari, aut occultari, quàm quod contra suum munus sibi diuinitus mandatum se Dominos decalogi constituant, & contra Dei interdictum Ecclesiæ Doctoribus, atq; adeò Spiritui sancto, leges dictent, et capistrum, aut frenum inijciant, ac imperent, ne quid doceat, aut scribat ad Ecclesiæ ædificationem, sine suo iussu, aut coucessu.

Tertiò, quia confundit discrimina, & metas uocationum Ecclesiasticæ, & politicæ, & instituit nouum imperialem Papatum. Deus enim Magistratum, & ministerium uerbi distinxit, & sua cuique iura, & officia præscripsit, quæ si utrinque seruantur, rectè Ecclesia, & Respublica curatur, & neutra alteram impedit, sed potius se mutuo iuuant.

Ministrorum Ecclesiæ iura sunt doctrinam puram, & syncera m uoce, & stylo plantare, & propagare, & sacramenta rectè administrare, pro se & populo orare, & bono exemplo gregi præire.

Secundò arguere, damnare, & si neceßitas postulat, excommunicare uoce, & stylo peccata, & peccatores, con

tra primam, ut sunt Idolatræ, errones, hæretici, pseudodoctores, blasphemi, incantatores, abnegatores ueritatis, contemptores uerbi, & Sacramentorum, & similes: & secundam tabulam, quales sunt Tyranni, oppressores, & persecutores, homicidæ, proditores, adulteri, scortatores, auari, usurarij, fures, prædones, falsi testes, conuiciatores, mendaces, iniusti occupatores bonorum alienorum, & similes.

De his singulis ministri ius Dei præscriptum habent, & non tenentur ullius hominis, siue Magistratum gerat, siue priuatus siue autoritatem, aut edictum expectare, & curare, sed Dei mandatum sedulò exequi.

Quod si faciunt commodum Reipublicæ non impediunt, sed promouent. Nam homines uerbo Dei instructi, piè, & honorificè de Magistratu sentiunt, eiq;, ut Dei ministro libentius parent, et fidelius imperata præstant, et propter pietatem sibi à sceleribus cauent, atq; ita minus negocij facessunt suis gubernatoribus, imò sua oratione pro Magistratu, & uera pœnitentia, & pia conuersatione multa mala impendenta, & exitium Rebuspublicis minantia auertunt, aut mitigationem præsentium impetrant.

Ac falsißimum est quod impij Monarchæ, aut gubernatores somniant, quod si Ministris Ecclesiæ non inijciant frena, & non præscribant eis quid, & quomodo docere, & claues administrare debeant, ad seditionem fundamenta iaciant, & Magistratui habenas, & claues gubernaculi excutiant.

cutiant. Nam Ministri Ecclesiæ intra metas suæ uocationis sese continentes, & iuxta Dei præscriptum, & mandatum docentes, & claues, & sacramenta administrantes, nihil eorum faciunt, quæ Magistratus potestati quicquam derogant.

Deinde ipsi Ministri cum sua uita, & bonis, & rebus externis subiecti sunt illis. Ac testatur experientia ueros, & synceros Doctores, eorumq; auditores, nunquàm mouisse seditionem ullam. Sed falsa dogmata profitentes, eisquè addictos ad naturam Sathanæ accedentes, & mendaces, & homicidas, ac seditiosos fuisse, omnium temporum historiæ comprobant. Ac nostrum seculum in Thoma Monetario, & Anabaptistis Munsterianis, & nunc in Bremensibus tristia exempla uidet.

Magistratus politici iura sunt esse custodem Decalogi, & nutricium Ecclesiæ, & honore afficere opus bonum, & benè agentes, ac terrori esse malo operi, & uindictam exercere aduersus malè agentes, Rom. 13.

Non debet Magistratus Dominus esse, aut euersor Decalogi, & sibi rapere ius, decreta de religione, de cultu Dei, de Ecclesiæ gubernatione, de modo docendi, & administrandi claues, præscribendi Ministris Ecclesiæ, sed dare operam, ut pura, & syncera doctrina propagetur, & religio à ministris Ecclesiæ, & sacramenta, & claues, & quæ ad gubernationem Ecclesiæ pertineant, eo modo, ut in uerbo Dei præscri-

ptum est administrentur, & honorare Ministros, fideliter suo munere fungentes, Terrere autem contrarium agentes, ut sunt hæretici, & blasphemi, & abolere idolatriam suis subditis nocentem.

Deinde Magistratus est administrare Rempublicam iustis legibus, & conseruare disciplinam externam, & pacem, & in uiolatores legum, & disciplinæ, & turbatores pacis suo neruo, & gladio animaduertere, Rom. 13.

Intra has metas dum Magistratus sese continent, gloriam Dei, & Ecclesiæ ædificationem, & propagationem iuuant, & mutuam illam coniunctionem diuinitus inter Ministerium & Magistratum sancitam conseruant.

Deus enim utrosq; hoc modo sibi inuicem copulauit, & subiecit.

Ministri Ecclesiæ suis fortunis, & externis, & polliticis actionibus, & corpore ac uita sunt legibus Magistratus subditi, & ab eo tanquam ministro Dei, si benè agunt, honorem, sin malè, terrorem, & pœnam expectant.

Suæ autem conscientiæ, & fidei, doctrinæ, & confeßionis, & operum uocationis suæ, non Magistratum agnoscunt Dominum, nec ab eo quid, & quomodo in ministerio agere debeant, noua decreta accipiunt. Sed à Deo pendent qui Dominum conscientiarum sibi uendicat, & modum docendi, sacramenta, & claues administrandi, & cætera officia ministerij certo uerbo præscripsit.

Si quid uerò Magistratus illis in rebus desyderat, tenentur quidem ei reddere rationem doctrinæ, & factorum suorum in Ministerio, Ita tamen, ut non iuxta ullius hominis ar-

nis arbitrium,ſed iuxta Dei uerbum de ijs iudicetur.

Econtra Magiſtratus miniſterio diuinitus inſtituto ſua conſcientia, & anima ſunt ſubiecti, tenentur ab ipſis uerbum Dei audire,& ſuſcipere, diſciplinæ eccleſiaſticæ, ſeu clauibus ſe ſubmittere,& ſacramentis uti, piè uiuere, & alijs bono exemplo præire,& ſcandala cauere.

Deinde Chriſto portas aperire,& plantationem Eccleſiæ iuuare,& quæ eam impediunt,remouere:

Porrò iſta harmonia diuinitus ſancita,& diſtincta officia commiſcentur,& confunduntur,ſi Miniſtri Eccleſiæ ſibi ius Magiſtratus arrogant, eorumq; iurisdictioni ſeſe eximũt,ut fecit Antichriſtus Romanus: Aut econtra,ſi Magiſtratus ius miniſterij ſibi rapiant,& iurisdictioni ſeſe eius eximant,quod fit cum inconſulta Eccleſia, & in fraudem miniſterij,decreta faciunt,nihil docendũ,aut ſcribendum,aut edendum à Miniſtris,& Doctoribus Eccleſiæ eſſe,quod non ipſi prius approbarint. Item,Cum ſua ſuorũq; etiam atrocia, & manifeſta delicta argui, & damnari iuxta Dei præſcriptum uetant.

Verum ubi Deus,aut Miniſtris Eccleſiæ præcepit,ut nihil doceant & edant,niſi prius à Magiſtratu iuxta aulicam,& carnalem ſapientiam approbatum: Quis Prophetarum,aut Apoſtolorum,Principum,& Regum,& politicorum Dominorum conſilio,& conſenſu, & decreto miniſterium ſuum obiuit. Imo Prophetæ, & Apoſtoli contra Magnatum edicta,& decreta,ueritatem,ut à Deo iuſſi erant,propoſuerunt publicè,uſi hac regula, Oportet Deo magis obedire quàm hominibus, Act. 5.

Deinde ubi Deus Magistratui hoc ius dedit, ut Ministris Ecclesiæ ex suo cerebro decreta uerbo Dei contraria de doctrina, & administratione clauium, & sacramentorum, & alijs officijs ad Ministerium pertinentibus præscribant? An non Deus ipse illa omnia præscripsit, quæ à Ministris suis uult fieri, per Iesum Christum, quem solum uult audiri, ac post eum uocem illius sonantes. Mat. 10. & 17.

Si autem Deus neq; Ministris suis mandauit, ut expectent Magistratus autoritatem, & noua decreta quid docere, aut facere in ministerio suo debeant siue uoce, siue stylo, neq; Magistratui id munus commisit, ut talia faciant, quis est tam habetis iudicij, qui non intelligat, isto modo à politicis nouum Imperialem Papatum, quem Germanorum Propheta Lutherus sæpe prædixit, contra Dei uerbum institui?

Sicut enim Pontifex Romanus sibi ius gladij corporalis, quod Magistratui est à Deo commissum, arrogauit contra edictum Christi, Principes gentium dominantur, Vos autem non sic, ac eo multis modis abusus est, ad Regum, & Cæsarum oppreßionem, & politiarum, & Ecclesiarum euersionem, Ita nunc Gubernatores politici, seu potius crudeles Tyranni, ius gladij spiritualis, qui Ecclesiæ, & ministris eius diuinitus est commendatus Ioh. 20. Mat. 18. rapiunt, eoque ministerium opprimunt, & plantationem, & propagationem ueritatis, & salutarem hominum conuersionem impediunt, dum non ex Dei præscripto, sed secundum suas sapientiæ, uel potius stultitiæ humanæ regulas, ora, & stylos Ministrorum Dei, et Ecclesiæ agere imperant,

& se

et se suosq; iniustos quæstores, & imprudentes Consiliarios constituunt Episcopos, & summos Dictatores ministerij, & gubernationis Ecclesiasticæ, ubi de puritate doctrinæ, de clauibus, & sacramentis, de uera cura animarum, de confeßione ueritatis, & oppugnatione hæresium, de editione librorum ad Ecclesiæ ædificationem utilium, & similibus rebus Ecclesiæ iudicandum est.

Sicut autem Deus, et Ecclesia Antichristum Romanum damnat, & execratur 2. Thes. 2 Apoc. 14, & 18. Ita absq; dubiò extremè detestatur illum nouum Cæsareopapatum, ut Lutherus nominat, in quo politici uiri sese in templum Dei collocant, et contra Deum, ac Ecclesiam sese efferunt, & se pro Deo ostentant, dum noua decreta ministerio à Christo ordinato contraria condunt, & promulgant, ac sub pœna exilij, & damnationis seruari uolunt.

Nos reges, Principes, Consules, etc. Imperamus uobis Ecclesiæ ministris, ut iuxta formam, quam uobis præscribimus doceatis, Quia nos sumus custodes utriusq; tabulæ, et habemus potestatem nouas formas docendi præscribere, quo pax, et concordia seruetur inter dissentientes. Item hunc librum, hoc corpus doctrinæ, ab isto homine præscriptum debetis suscipere, et per omnia probare. Si quis contra aliquid disputauerit, eum concilium nostrum damnabit, et nos eum proscribemus. Non enim potuit autor illius uoluminis errare, eiusq; scripta iure canonicis, et autenticis æqui parantur.

Item, Cum docetis de Cœna Domini, non debetis di-

cere, in Cœna in, & cum pane exhibetur uerum, et substantiale corpus Christi, quod in cruce pependit.

Item ne quem in Confessione examinetis, quid de capitibus doctrinæ controuersis sentiat. Nam id esset conscientiæ carnificinam instituere. O scelus.

Ne quem ab absolutione, aut baptismo, aut cœna suspendatis, aut remoueatis, nisi prius in aula, & consistorio nostro accusatum & damnatum nostra sententia Nam secus faciens infamat homines, & Magistratui regalia sua præripit. O impietatem Pontij Pilati iniquitatem, & tyrannidem exuperantem.

Ne quem scandalosum peccatorem iubeatis cum Ecclesia, & offenso fratri reconciliari denunciatione ex suggestu, quod lapsus agnoscat suum delictum, & petat ne quis suo malo exemplo innitatur. Nam hoc est humanis traditionibus onerare conscientias.

Item ne in publicè delinquentes, & à Magistratu punitos exerceatis censuram Ecclesiasticam. Nemo enim debet duplicem pœnam pati.

Item ne hæreses, & hæreticos, nimirum Papistas, Pseudoadiaphoristas, Synergistas, Victorinianos, Maioristas, Sacramentarios, Stenckfeldianos, Osiandristas, & similes errones publicè damnetis. Nam ista non faciunt ad ædificationem, sed tantum irritant homines, & Magnatum odia conciliant, et dißidia augent, Et scriptum est, Nolite iudicare, & non iudicabimini. O reformatores Ecclesiæ Dei, ubi manet illud Matth. 7. Cauete uobis à Pseudoprophetis, Item Probate Spiritus an ex Deo sint.

Item

Item non debetis neq; nostris,neq; externis prælis edere ullum scriptum,siue contra Antichristum,siue contra aliorum hæreticorum corruptelas,nisi de nostra uoluntate & consensu,Et quamuis nos nullis rationibus fulti,in patrociniũ Antichristi,& aliorum erronum,scripta uestra mora censuræ,& situ,& incarceratione oppresserimus,ac econtra libris eorum,qui corruptelas serunt , & ueritatem corrumpunt,& uenena propinant incautis,& uineam Domini uastãt,omnes fenestras,& aditus patefaciamus,tamẽ non debetis nos impietatis & defectionis à uera doctrina, & declinationis ab exemplo nostrorum maiorum arguere,& damnare.Nam & nos Spiritum Dei habemus,& errare non possumus,nec quenquam ferre uolumus,qui nobis contradicat,& quicquam præscribat.

Posset similium decretorum Cæsareopapatus longus texi catalogus ex historijs , & actis Ecclesiarum sub Euangelicis Dominis,nisi prolixitatem uitaremus, & non aliam occasionem expectaremus,

Quartò,Quia tyrannidem exercet in libertatem Ecclesiæ à Christo partam.Nam Deus omnium piorum,maximè uerò Theologorum uocem,& stylum in asserenda , & propaganda,& defendenda ueritate,quæ est commune patrimonium Ecclesiæ,uult esse liberam,& præter iudicium Ecclesiæ,ad normam uerbi Dei faciendum,nullius hominis, aut Angeli autoritati,& imperio ita subiectam,ut de eius arbitrio fiat,aut intermittatur,Gal. 1.

Et hanc libertatem Dominus noster Iesus Christus suo sanguine Ecclesiæ suæ comparauit, & nunc sedet ad dex=

teram patris, ut eam tueatur contra illos Tyrannos, qui conantur ſeruitutem illam AEgiptiacam imponere miniſterio ſuo, nè quid dicat, aut ſcribat à ſe non prius approbatum, ac permiſſum.

Nihil Deus in Miniſtro, & Doctore Eccleſiæ magis deſyderat, quàm ut liberè ſcribat, aut dicat, quæ ad Dei gloriam, & Eccleſiæ ædificationem pertinent ſine ullius hominis reſpectu. At illi Tyranni ſe prius Conſuli uolunt quid docere, aut ſcribere debeant, & ex ſuis cerebris politica ſapientia, ſeu potius inſipientia plenis decreta dictare præſumunt de rebus ſpiritualibus, quas parum intelligunt.

Quintò, Quia πολυπραγμοσύνης uicium grauiſſimum incurrunt, dum neglectis ijs, quæ propius ad ipſos pertinebant, aliena curant.

In adminiſtratione Reipublicæ ſatis quod agant habēt legibus condendis, litibus componendis, bonis defendendis, & coercendis, ac puniendis ſceleratis. Hæc ſi ſedulò, et gnauiter tractarent, negocij, et moleſtiarum ſatis capeſſerent, nec affectarent Eccleſiæ adminiſtrationem, quæ illis non eſt commiſſa. At quia ocia agunt, & Conſiliariis ſuis plerumquè impietate, & auaricia, & naturali odio aduerſus Miniſteriū inflammatis, omnia committunt, cū magno ſuo, & ſubditorū detrimēto, Ideo ſibi, uana perſuaſione inflati, quaſi ipſi ſint in rebus religionis omniū peritiſſimi, & dona habeāt diſcernēdi ſpiritus, et præ alijs inde uſque à proauis poſſideant Spiritū ſanctū, ius rapiunt contra Dei uoluntatē et contra Eccleſiæ conſenſum dictādi miniſtris Eccleſiæ, hunc librū debes edere, illū nō debes edere, quia nobis nō placet.

placet. Etsi enim uerbo Dei omnia in illo probantur, tamen ne offendantur Magnates, nec accersatur periculum, ne ueniant Romam, ne augeatur dißidium, ne excitentur hæretici, & respondeant, ideo imperamus pro nostra maiestate ne des in publicum. Satis pro imperio, egregiæ sanè rationes, non ex uerbo Dei, sed ex mundi stultitia, & cæca philosophia, seu ex iuris prudentia promanantes, quas nisi Spiritus sanctus approbauerit, paratum ei exilium est. Iesus Christus erat omnium prudentißimus, & ad iudicandum causas politicas potentiam, & dona habebat præstantißima, tamen intra metas suæ uocationis sese continet, & postulanti, ut sibi & fratri ius dicat, respondet, Quis me constituit iudicem? Sic Politici Domini cum suis aulicis debebant cogitare, Quis me constituit dictatorem Ecclesiæ, ut mihi liceat Ecclesiæ ministris præscribere, quid docere, aut edere, & quid omittere debeant, Sed dum secundum Dei præscriptum suo funguntur officio, nullũ in illos ius habeo.

Sextò. Quia uiolant perpetuam consuetudinem Ecclesiæ, quæ à pijs Magistratibus semper est obseruata, ut patet ex historiis, & legibus Imperatorum, nimirum, ut de doctrina, & rebus ecclesiasticis, & de libris edendis, non solum politici Domini, ut isti faciunt, sed Doctores Ecclesiæ res illas intelligentes, & donis ad eam rem à Deo ornati censerent, & iudicarent. Rectè ille dixit tum fore artes beatißimas, si tantum illi de iis iudicarent, qui earum peritiam, & cognitionem habeant: At multò melius res Ecclesiæ haberent, si tantum eas intelligentes, iuxta Dei uerbum, & non iuxta distorta rationis

& phi-

& philosophiæ præiudicia tractarent, & si controuersiæ ex præscripto uerbi Dei, & non iuxta hominum carnalium placita dirimerentur.

Septimò: Quia multum nocent suæ politicæ administrationi hoc pacto. Nam si quid aliquando editum fuerit contra aliquem Tyrannum, sicut interdum fieri necesse est, tũ ille irascetur non scriptori, sed Domino illius loci, quem nouerit omnem potestatem prælorum ad se traxisse, ac colliget non sine eius consensu id fieri, eaq; occasione mouebit bellum.

Octauò, Quia tali ratione multum nocent ueræ religioni, & Ecclesiæ plantationi, & posteritati. Nam ad ueram religionem propagandam tum ad alios, tum etiam ad posteros, & ad regnum Diaboli eneruandum, & ad impediendum errores, & impios cultus, opus est libera confeßione, non tantum quæ ore fiat, sed etiã quæ stylo. Quod quidem adeo planum est, ut nemo negare poßit. Id enim confirmat experientia, & historia ecclesiastica. Nisi enim Apostoli, & eorũ successores, & Patres stylo, & libris editis hæreticorum opiniones, & errores refutassent, & ueram doctrinam defendissent, quid quæso posteritas de ueritate nosset. Quæ enim uoce tradiderunt obliuioni tradita sunt, sed scripta eorum à posteritate lecta sunt, ac Dei beneficio ueritas tandẽ apud aliquos obtinuit uictoriam. Quod si tum soli Magistratus, & Aulici impij ad sese ius edendi libros traxissent, ut hodie fit, & propter aulicas rationes impedijssent necessarias confeßiones, quæ à Doctoribus eius seculi sunt editæ, an non obstitissent propa-

gandæ ueritati ad posteros? An non iure accusari poßint proditæ ueritatis? An non posteri de ijs iure querantur, quòd illorum tyrannide priuati sint ueritate, quæ aliàs per scripta piorum Doctorum fuisset propagata.

Deinde illud politicorum exemplum nocebit posteritati. Nam etsi forte aliqui nunc Magistratus sint eius sapientiæ, & pietatis, ut poßint de libris, qui edendi sunt iudicare, idq; etiam bene, & gnauiter præstent, ut necessaria, & Ecclesiæ utilia scripta non impediant, tamen cogitandum esset exemplum illud ad potesteritatem duraturum. Sequentes enim gubernatores, qui ut plerumq; accidere solet, minus sapientiæ in rebus diuinis, minisq; pietatis habebunt, ac forte etiam hæresi aliqua occupati erunt, uolẽt eandẽ potestatem sibi usurpare, imò putabunt se rectè facere, cum maiorum uestigiis insistere uideantur.

Hi ergo quid hac occasione aliud facient, quàm quod ueritatis propaganionem impedituri, & mendacium, & falsa dogmata sint promoturi: Id uerò peccatum recidet in autorem istius scandali, ut patet ex Hieroboam, & aliis, qui suis malis exemplis Israel peccare fecisse dicuntur.

Nonò: Quia hoc pacto Magistratus politici accersunt sibi, & suis à Deo omnis generis pœnas corporales, spirituales, & nisi pœnitentiã agant æternas. Deus enim istã tyrannidẽ aduersus Ecclesiam & regnũ filij sui, & nouam illam meretricem Babylonicam, seu Cæsare opapatum, & confusionem potestatis Ecclesiasticæ, & politicæ, non potest impunitam relinquere, ut testantur uetera, & recentium exempla. Huc pertinent omnes illæ horrendæ comminationes

tiones pœnarum spiritualium, & corporalium, & æternarum, qui de Antichristo Romano, eiusq; Collegis, membris, seu socijs in sacris literis reperiuntur. Aequalium enim, & similium peccatorum, par, & similis pœna esse solet. Ostendimus autem supra Papalem Antichristum, hoc est, confusionem Ecclesiasticæ, & politicæ potestatis, quam Papa, & Ecclesiasticæ personæ instituerunt contra Dei uerbum, Principes gentium dominantur, uos autem non sic: Et nouum Imperialem Antichristum, hoc est, confusionem illam, qua Magistratus politici sibi rapiunt ius utriusque gladii corporalis, & spiritualis, esse paria.

Sed dicamus sanè aliquid de istis pœnis, quæ à politicis accersuntur, si fortè aliquis earum consyderatione moueatur ad pœnitentiam.

Primum autem isti spiritualia sibi accerserunt mala. Nam à Deo ita excæcantur, ut non uideant se grauissima perpetrare scelera, qualia sunt facto ipso agere aduersarium Dei sese efferre supra Ecclesiam, sese collocare in templum Dei, & ostentare pro Deo, 2. Thessal. 2.

Deinde occupantur à septem spiritibus, qui postrema faciunt peiora primis, Matt. 12.

Tertiò, ita à spiritu uertiginis mirabili Dei iudicio non pauci corripiuntur, & in transuersum aguntur, ut contra suam conscientiam, suas, & maiorum suorum confessiones damnent, & abiiciant, & blasphement.

Quartò coguntur fieri persecutores syncerorum Do-

ctorum, seq; participes faciunt sanguinis, qui inde ab Abele effusus est.

Quintò, se & suos subditos priuant ueritate Euangelii, qua nullus est præstantior, & durabilior thesaurus, & patefaciunt omnis generis corruptoribus doctrinæ fenestras suas.

Sextò, Abalienant à sese preces communes piorum, quibus sæpe magni uiri tempore afflictionis adiuti, uel sua bona retinuerunt, uel amissa recuperarunt, & ex ipsis carceribus liberati sunt, & accersunt sibi econtra maledictionem, & execrationem omnium piorum, quæ res est longè tristior, & nocentior, quàm quicquam aliud in hoc mundo, ita ut Lutherus dicat, se malle Imperatoris Turcici sustinere inimicitiam, quàm unius ueri Christiani precationem contra sese iustis de causis fieri.

Septimò, Tandem desperatio solet eiusmodi sacrilegos sequi, cuius rei exempla possemus recitare, nisi breuitati studeremus.

Mala corporalia magis in oculos incurrunt, quorum illi se participes faciunt, sed illa non isti peccato, uerum aliis causis adscribere solent.

Peccata Antichristi Ecclesiastici, seu Papatus Deus puniuit, & adhuc punit, fame, peste, gladio, seditionibus, imperii Romani distractione, uastatione Regnorum, subuersione ciuitatum, uariis nouorum morborum generibus.

Eadem mala manent, & quidem iam cæperunt grassari in Magistratus sibi utrumq; gladium rapientes, seque Dominos, & Dictatores regni Christi constituentes. Dum enim illi regnum Christi turbant, & transformant, Deus ipsis uicißim sua regna turbis, & omnis generis calamitatibus replet, dum super Christum, & Ecclesiam regnare nituntur, & pios in exilia mittunt, Christus uicißim eos subijcit seruituti, & imperio alieno, ut Turcico, Muscouitico, & alijs.

Mala æterna Antichristo Papali prædicta sunt in uerbo: Extrema abolitio 2. The. 2. Palus ignis, & sulphuris, Apocal. 19. Cruciatus æterni Apoc. 14. Verum eadem etiam referri debent ad Antichristum Imperialem, & ad Gog, & ad Magog, Apocal: 19. & 20.

Hæc opponant uiri politici suis uanis consilijs, & oppinionibus, quibus sibi persuadent se, & suos fore beatos, si etiam supra Ecclesiam, eiusq; Ministros supremam sint adepti potestatem, seu tyrannidem, & perpetuam dictaturam, Tum enim fore aurea secula, ac caueri, & interdici posse uiris rixarū, ne quid loquantur, scribant, aut edant, quod faciat ad Magnatum animos irritandos, & ad dißidia excitanda Nam si uerbo Dei, & experientiæ, fides habenda est diuersum eueniet. Sicut enim Papalis Antichristus, qui sibi ultra gladium spiritualem, etiam corporalem rapuit, infinita mala attulit, & Ecclesiam, & politiam oppreßit, cultus idolatricos instituit, carnificinam conscientiarum exercuit, turbas, & seditiones funestas mouit, & ad inferos infinita animarum agmina deduxit. Ita econtra Antichri-

Antichristus Imperialis, qui sibi ultra corporalem gladium etiam spiritualē uendicat, contra Dei uerbum, et ordinem, opprimit Ecclesiam, ueram doctrinam tollit, ueras confeßiones impedit, pro sinceris, & salutaribus Ministris corruptores, hæreticos, adulatores, Magistros lenipedes, lugensaccos et suauiloquos substituit, & conscientijs uenena propinat, & Rempublicam turbis, & seditionibus complet, et iram Dei sibi, & suis egregiè cumulat, & perniciem, seu excidium, ac extremam seruitutem accersit.

Nono: Lutherus, & alij pij Doctores semper istam Magistratus tyrannidem damnarunt, nec uoluerunt suorum scriptorum editionem pendere ab aulicorum præpostero, & à norma uerbi diuini absono iudicio, Extat epistola Lutheri ad Philippum, in qua dißuadet ei, ne sua scripta ad Aulicorum arbitrium sedat, aut supprimat. Ac rectè asserit mediam partem suorum operum in tenebris mansisse, si aulæ arbitrium, & consensum ipse expectasset.

An Magistratus rectè faciant, si interdicant literatis sub sua ditione constitutis, ne quid prælis externis euulgent, à se non prius uisum, & approbatum.

CAPVT XX.

Quia prælorum libertate Deus per Lutherum, & alios uiros, quos ipse noua luce Euangelij per Spiritum sanctum cælitus illuminauit, & induit, regnum Diaboli, & Antichristi, & tenebrarum paßim turbauit, & destruxit,

ideo ut uicißim Deo ægre faciat Sathan, & paulatim suum regnum recuperet, aut nouum quoddam condat, omnibus uiribus experitur præla in captiuitatem, & suam seruitutem redigere per Dominos politicos, quos inflammat, & excitat ad dominatum super Ecclesiam, & Ministerium constituendum, occupato nimirum gladio spirituali, & potestate Ecclesiastica.

Ac Dei permissu propter peccata populi sui & ingratitudinem mundi ea in re non parum profecit. Nam Pastoribus, & Superattendentibus, qui debebant esse custodes iuris, & priuilegiorum, & libertatis Ecclesiæ, quam Christus suo sanguine comparauit, partim stertentibus, partim colludentibus cum sacrilegis illis, partim etiam proditionem exercentibus, nō modo præla, quæ sub dominio cuiusque sunt, occupauit per illos Monarchas, qui soli ea obsident, & pro sua tyrannide, aut lubitu, quæ edi, aut non edi debeant, iuxta aulicam sapientiam, & non iuxta Dei uerbum, & Ecclesiæ necessitatem, & utilitatem edicunt, sed etiam longius progressus præla externa, quæ sua non sunt, sed alios dominos habent, conatur suo seruitio, & iugo subijcere, dū imperant, ne quis ex Theologis quicquam edat alibi, quod non prius à se sit uisum, & approbatum, & concessum, Si quis secus faciat, eum contumelijs, & exilio multant.

Docebat autem Magistratus prius considerare, nunquid in eo recte faciant. Nunquid ministri Dei officio, an diaboli fungantur talia præsumentes. Verum plerique sese ita

se ita gerunt, ut in Psal. 82. dicitur, Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant, mouebuntur omnia fundamenta terræ. Non enim quid sui officij sit, nec quid liceat cogitant, sed pro arbitrio, quæ lubent, quo iure, quaue iniuria appetunt, suscipiunt, & in actum producunt, neque Deum, neque homines reuerentes.

Quare necesse est Ministros Dei eos iuxta Dei uerbum & ueram pietatis normam, uel surdos, aut recalcitrantes, & minas cruentissimas spirantes, aut cælum terræ miscentes, commonefacere de metis sui iuris, aut norma iustitiæ, ac de regula pietatis, ipsis uel in præiudicium, ne sint excusabiles in die iudicij, uel emendationem. Quo animo, & fine nos quoque hanc quæstionem discutiemus.

Quod autem Magistratus non rectè faciant, si literatis in ditione sua constitutis imperent, ne quid prælis externis subijciant, nisi prius à se, & suis Aulicis approbatum, & concessum, facile iudicari potest ex ijs, quæ supra dicta sunt, & porro subijcientur. Nam si non habent politici Domini ius soli sine iudicio Ecclesiæ legitimo, & uero consensu huiusmodi censuram instituendi, aut exercendi, ut supra demonstratum est, multò minus ius habent talia simpliciter imperare. Secundo non habent ius literatorum, & maximè Theologorum scripta ad suam inspectionem, & censuram aulicam sine Ecclesiæ Dei consensu astringendi, ut illorũ iudicio præpostero, & arbitrio, necessaria, & utilia ad ædificationẽ abijciant, aut

 differant,

differant, aut ueritatem in mendacium, seu adulationem conuertant.

Sed satis ipsis esse debet, si autores sua nomina subijciant, & parati sint reddere rationem ubi sit necesse, & parati pœnas siue Ecclesiasticas, siue politicas, si quid contra pietatem edidisse conuincantur.

Tertiò, quia literati homines non sunt adeò mancipi, et Magistratus dominio subiecti, ut nihil scribere, nihil edere liceat sine eorũ inspectione, & approbatione, præsertim si nullas suæ improbationis iustas, & pias rationes ex uerbo Dei afferre queant. Quis sutorum, aut fabrorum adeo est mancipi, ut cogatur tantũ ex Magistratus præscripto, & inspectione calceos, aut clauos huius, uel alterius formæ facere, & huic tantum, & non etiam alij uendere. Certè si gubernator aliquis conaretur sutoribus hoc iugum seruitutis imponere, ne quem calceũ alium faciant, quàm à se præscriptum, nec cui uendant, quam à se prius uisum, & approbatum risui omnibus sese exponeret, & pro prudente Consule, aut Principe stultus, improbus, et iniustus audiret, propterea quod cum non nosset artem calceariam, ac sciret iudiciũ de calceis pertinere ad eius artificij Magistros, & non ad consularem, aut regiam dignitatem, tamen temere id auderet, et simul impediret commodum artificium, et rẽ nouã tentaret. Cur igitur ferant homines docti, & Theologi, ut gubernatores politici, qui aut scribere non norunt aut de religione parum intelligunt, id quod sui officij non est, nec ab ijs præstari potest, sed ad alios pertinet, temere & cum fraude publici boni audeant?

Quartò,

Quartò, Priuilegia, & beneficia literatis data, & concessa ab Academijs nomine Principum, non possunt sine grauissimis causis abrogari, & tolli ab ipso Imperatore, nedum ab aliquo inferiori Domino, nisi uelit pro Tyranno, & uiro parum sibi constante haberi.

Sed Doctoribus, ac Magistris, & Ministris Ecclesiæ datur potestas docendi, & scribendi quæ pertinent ad cuiusq; professionẽ, tantum cum illa conditione, ut sint parati reddere rationem, si quid perperam docuisse, aut scripsisse uideantur. Qua igitur fronte, & conscientia Domini illi politici illa literarum, & maximè Ministrorum Ecclesiæ iura abrogabunt inscio Imperatore decretum facientes, ne quid à quoquam edatur quocunq; in loco, nisi prius à se uisum, aut approbatum?

Quintò, Distinctæ sunt gubernatorum iurisdictiones. Alius alio loco imperium, & Dominium tenet, ac cuiusq; potestas gubernandi (Aliud est de officio defensionis. Id enim etiam extra fines sui territorij sese extendit de iure Dei, & gentium) eum locum, & populum comprehendit, qui ei est subditus, nec debet mittere falcem in alienam messem, ut dici solet, aut, ut Petrus uocat, ἀλλοτριοεπισκοπεῖν.

Quod si autem aliquis gubernator hic imperat, ne quis libros suos imprimi ab aliqua Typographo in remota regione curet, nisi ipse prius censuerit, & approbarit, nonne suam iurisdictionem extendit in præla illa extra suum territorium existentia, quorũ ius nullum habet. Habent alias præla illa externa suos Dominos, & inspectores non tantum politicos, ut apud quosdam nostrates sed etiam Eccle-

siasticos, & quidem literatos homines, quos illi noui, & uiolenti censores præse contemnunt, dum ea, quæ ab ipsis censeri debeant, ad se rapiunt, non tam animo promouendi rem literariam, quàm impediendi, nec tamen possunt cauere autoribus, quod si ab ipsis sint libri inspecti, & approbati, quod externorum prælorum inspectores contenti horum iudicio, & censura illos libros approbaturi sint, & admissuri. Inanem ergo sumunt operam, & aliena curant suis neglectis, & insigne arrogantiæ uitium produnt.

Literati homines, & Theologi ea sunt præditi modestia, ut nihil magis uelint, quàm ante editionem sua scripta à doctis, & piis uiris, legi, censeri, & emendari, additis causis emendationis, & censuræ. At illi Monarchæ non quærunt emendationem, sed oppreßionem. Ea enim occasione, si offeruntur illis libri necessarii ad confeßionem, & defensionem ueritatis, & salutarem hominum conuersionem, & peccatorum, & errorum reprehensionem, edicta sua proponunt, Nolumus hoc prælis euulgari, quia seditiosum est, quia nimis acerbum, & amarum, quia intempestiuum, quia offendit hos, & illos uiros magnos, & potentes, quorum amicitia nobis commoda est.

Sed si quis quærat causas, cur seditiosum, cur acerbum, cur intempestiuum? An propter hominum fauorem ueritas Dei occultanda? Nullas nisi uanas, & carnales afferunt rationes, quæ pietati, & honestati contrariæ sunt. Sed tamen propter eas edicta sua uolunt seruari, & adorari, Atque ita oppreßionem, & non emendationem sua

inspe-

inspectione quærunt, & re ipsa præstant.

Sextò, Magistratus officium est honorare bona opera, & non prohibere ea Rom. 13.

Sed uoce, & stylo synceram doctrinam propagare, corruptelas, & errores refutare, peccata, & peccatores redarguere, & ad pœnitentiam uocare? Item historias ueras, ueteres, et recentes commemorare: Artium, et literarũ studia excolere, & promouere, sunt bona opera necessaria Reipublicæ, & Ecclesiæ. Qua ergo conscientia gubernatores possunt decretis suis, ne quid imprimatur sine suo consensu etiam externis prælis, illa opera impedire, et quasi muscipulas concludere, & quæ utilißima reuera sunt inutilia censere?

Septimò, Nouum, & inauditum quiddam hac in re faciunt Magnates Nam dum in hoc orbe terrarum literæ fuerunt, & libri scripti, & editi sunt, ac dum typi, ac præla usurpati sunt nunquam monumenta literatorum hominum prælis externis edenda adstricta fuerunt ad uoluntatem, & nutum, & censuram politicorum Dominorum.

Habuerunt quidem illi potestatem, si quid alibi prodiisset, & non rectè scriptum esset, exigendi rationem ab autoribus, eosq; etiam iuxta leges suas ob impia, aut inhonesta scripta puniendi, Sed ante editionem ad suum consensum omnes labores Doctorum obligare, eaq; occasione necessaria, & salutaria scripta impedire, & supprimere, nemo ausus fuit ne Iulianus quidem, aut Ethnicus Magistratus. Estq; adeo hæc noua ratio, ut ante paucos annos in euãgelicis Ecclesijs à quibusdã impiis in urbe, quã suo tempore

nominatim indicabit historia optimi, & præstantis uiri, qui propter libellum de nouo, et ueteri Christo à Saule quodam in exilium est pulsus contra dicente, & gemente Ecclesia, inuenta ad fidelium Ministrorum exilium, quam postea cum alij quidam sui Theologis præter ius, & conuentiones priores imponere conarentur, manifestarunt suorũ constantiam, & suam impietatem erga Ministros Dei, & religionem. Quod si Romani Cæsares, & præfecti Iudeæ post ascensionem Christi ea ætate, qua uixerunt Euangelistæ, usi fuissent ista tyrannide, quam nunc Christiani exercent in rem literariam, quid quæso haberemus de uera historia Christi, & Apostolorum, nisi forte putemus eos tam stolidos fuisse, ut concessissent Euangelistarum libellos in publicum prodire in quibus sunt multæ historiæ, quæ non bene commendant quorundam Magnatum facta.

Verum sicut ex Imperatoribus Ethnicis, & Tyrannis crudelissimis, nullus uias ad extinguendum Christianismum magis compendiarias reperit, quam Lucinius, qui uetuit, ne sacerdotes Christiani Synodos celebrarent, & de religionis negocio coniunctim tractarent, Et Iulianus, qui è scholis Christianos eiecit, & pueris gentilibus blasphemias instillare iussit, ac edixit, ne quis Christianorum libros gentilium philosophorum, aut poetarum legeret, idque eam ob causam, ne inde arma aduersus gentium idola peterent ita hodie ad opprimendam ueritatem Euangelij nullus ex Papisticis Tyrannis rationem ad eam rem accommodatiorem instituit, quam hæc est pseudolutheranorũ, qui talibus decretis, & edictis omnia scripta, in quibus puritas doctrina pro-

næ propaganda est, sibi subijciunt, & postea pro sua carnali prudentia, seu potius insania, stultitia, & furore opprimunt, ac econtra Hæreticorum delyria, quibus plerumq; Magnates capiuntur, longe latèque diuulgant.

Octauò, quæ supra diximus de incommodis, & damnis ac pœnis Tyrannidem secuturis, qua præla propria occupantur à solis politicis, & denegantur necessarijs, & salutaribus scriptis, eadem etiam pertinent ad hanc longe iniustiorem tyrannidem, qua externa præla, quæ in potestate istorum Dominorum non sunt, prohibentur literatis, & maximè Theologis, qui tenentur ueritatem Dei contra omnium Diabolorum, & filiorum huius seculi uoluntatem, et assensum assere, & propagare uoce, & stylo.

An literati bona conscientia in eiusmodi seruitutem possint consentire, ut sua non nisi de censura, iudicio, & permissu Aulicorum, et politicorũ uirorum prẹlis, siue domesticis, siue externis subijciant.

CAPUT XXI.

Talem seruitutem à literatis, maximè uerò à Theologis non posse bona conscientia approbari, facilè est existimare ex præcedentibus,

Nam si illa nec rectè, nec piè à Magistratu fiunt, ut demonstratum est, nullo modo probari possunt à quoquam.

Scriptum est enim, Ne dicas falsum testimonium. Item Væ qui bonum malum, & malum bonum dicit Esaiæ 5.

Deinde ut minister Dei nõ potest bona conscientia consentire, si ei à Magistratu præcipiatur, ne uoce propaget puritatem doctrinæ ad alios, & ne moneat errantes, & ne beneficiat aliis: Ita nec consentire potest, si ei mandetur, ne stylo id faciat. Nam utroque et uoce, & stylo, Domino Deo suo deuinctus est, ac habet ab eodem certas metas in uerbo præscriptas, quas nullius hominis, imo nec Angeli quidẽ hortatu, aut coactu transgredi debet.

Tertiò faciens et consentiens in eodem hærent crimine Rom. 2 Non tantum qui hæc faciunt, sed qui consentiunt facientibus rei sunt. Sed Magistratus ad suam illegitimam, & insidiosam inspectionem alligantes scripta Ministrorum Ecclesiæ necessaria, & utilia ad ædificationem, committunt sacrilegium, & tyrannidem in libertatem Ecclesiæ, à Christo partam, ut supra ostendimus. Hoc uerò crimine quomodo sese liberabunt, qui talia non modò probat, sed etiam illos, qui libertatem suo periculo, & exilio tuentur, exibilant.

Quartò, Promouens, aut approbans regnum Antichristi, quod maximè consistit in confusione politicæ, & Ecclesiasticæ potestatis, contra dictũ, Date Cæsari quæ sunt Cæsaris, & Deo quæ sunt Dei, Is grauißimè peccat.

Sed Magistratus sibi soli exclusa Ecclesia inspectionem librorum edendorum, & maximè theologicorum, rapiens, & decreta proponens, ne quid uspiam imprimatur à se non concessum, & hoc modo insidians Ecclesiæ libertati, &

uerita-

ueritati struens, regnum Antichristi *instituit, ut supra dixi mus, confusa politica, & ecclesiastica potestate, cum Mini-stris* Ecclesiæ, *& non* Cæsari *dictum sit,* Euntes *docete om nes gentes,* Item *peccantes coram omnibus argue.* Item, Quæcunq; *solueritis super terram, erunt soluta in cœlis.*

Ille *ergo, qui sua scripta eiusmodi insidiosis, & aulicis, & neopapalibus inspectoribus sciens & uolens absque con tradictione subiicit, ac decreta illorum probat, quid aliud facit, quàm quod* Papatum *illum nouum, quem politici* Domini *contra suam conscientiam, & uerbum* Dei *moliun tur, confirmat.*

Quintò *à* Pseudoprophetis *iubētur omnes sibi cauere, quia sunt lupi rapaces, qui puritatem uerbum* Dei*, uerum usum clauium, & sacramentorum, libertatem* Ecclesiæ, *confeßiones ueras, & salutem animarum rapiant.*

Verum *illi* Neopapales Domini *politici per talia decre ta de prælis, & illegitima, ac insidiosa inspectione sunt lu-pi ueras confeßiones, quæ necessariæ sunt ad puritatem conseruandam, & propagandam contra corruptelas, salu-tares conciones pœnitentiæ, quibus monentur lapsi de pec catis, & inuitantur ad conuersionem, & scandala tollun-tur, deuorantes, & dilaniantes, ac interdicentes.* Sed *ab his quomodo cauere sibi dicantur ij, qui decretis ipsorum im-piis sese subiiciunt, ac sinunt sua scripta ab iis discerpi, & in tenebras abiici.*

Sextò: In *illa, quæ laqueum, & offendiculum fratri-bus apponunt, & quæ incommodant posteritati, & quæ ac cersunt iram* Dei, *et pœnas, nemo bonus potest consentire.*

Decreta

Decreta autem illa de seruitute prælorum, & illegitima, ac insidiosa inspectione afferre illa mala omnia supra declaratum est. Quare nonnisi impius in tyrannidem illam potest consentire.

Quid si autem quis alia ratione non poßit ullum scriptum euulgare, an non melius sit istam approbare legem, quam prorsus à stylo abstinere.

Respondeo.

Si omnes literati suam tuerentur libertatem, ac suos Dominos quisq; suo ordine, & loco moneret, ac pro grauitatate ministerij illi nouo papatui imperiali obsisteret, facile expugnarentur aliqui Magistratus, ut cederent admoniti de rapina, et sacrilegio, et impia edicta abolerent. Sed quia id à paucis fit, alijs adulantibus Monarchis, alijs tacētibus, alijs istam tyrannidem excusantibus, ideo procedit illa noua abominatio quotidie longius, ac alii aliorum exempla imitantur, imo & syncretismi fiunt à politicis in conuentibus, de ea prælorum occupatione Tyrannica, ac de insidiosa inspectione.

Quòd si ergo illa abominatio iusto Dei iudicio propter ingratitudinem mundi aduersus ueram religionem subinde magis magisq; obfirmata fuerit, pati eam oportebit pios, sed approbare, & in eam consentire nullo modo. Verum contra protestari, ut solet fieri in uiolentis rerum occupationibus, contra ius, & æquum.

Ne autem ea tyrannide grassante Ecclesia, & ueritas diuina faciat iacturam omnino necesse fuerit, Theologos, ut antea præla factum est, exaratos inuulgare, & ad posteritatem

ritatem transmittere libros, quòd etiam Sanctus Lutherus præuidisse, & prædixisse uidetur illustri illo in Danielem uaticinio de ueritate uix apud priuatos Patres familias locum habitura, & à suggestibus exulatura, quod sanè nunc pedetentim incipit impleri, die extremo festinanter appropinquante.

An typographi bona conscientia quiduis excudere posint.

CAPVT XXII.

Non quæuis bona conscientia à pio Typographo excudi posse, facile est iudicare ex præcep. diuinis, qualia sunt. Non dicas falsum testimonium. Item, Ne communicetis peccatis alienis. Omnia probate quod bonum est tenete, & similia.

Nam ut alia omittamus, scripta theologica duorum sunt generum, Alia congruunt cum doctrina Christi, Prophetarum, & Apostolorum, Alia cum ea pugnant, & falsa dogmata, et impios cultus asserunt, aut excusant, aut defendunt. Vt autem non est ἀδιάφορον impia, & falsa dogmata scribere, sed est grauißimum peccatum, ita etiam excudere typis, & euulgare eiusmodi hæreticos libros culpa & crimine non uacat.

Deinde alia sunt famosa, in quibus innocentes, et immeriti conuiciis proscinduntur, dißimulatis autorum nominibus. Talia qui excudit ille sese participem & peccati alieni, & pœnarum ciuilium, & diuinarum facit, & scelerate typis suis abutitur contra Dei gloriam, & proximi dilectio-

lectionem, & publicam tranquillitatem. Et quamuis eiusmodi mendaciorum, & conuiciorum promotores, & inuulgatores non puniantur à communi Magistratu, tamen experientia testatur, eos impunitos non dimitti à Deo, qui uindice manu eos insectatur.

An recte nomen Typographi, & loci occultetur.

CAPVT XXIII.

Humana prudentia, seu potius malitia, & stultitia mirabilis est artifex in declinandis periculis, quæ uel ob male facta, aut ob ueritatis assertionem, & bona, ac honesta opera suos sequi solent autores Hinc est quòd sæpe Typographi, cum imprimunt famosos libellos, neque nomina sua, neque loci ubi impreßio facta sit subijciant. Qua in re scelerate, & impiè faciunt. Sic alii, qui uera & necessaria scripta subiectis nominibus autorum edunt, ubi nihil esset periculi ex quadam timiditate suum & loci nomen dißimulant, ut sint extra periculum, quod sibi fingunt. Hi minus peccant quidem quàm illi superiores, sed tamen non satis bene agunt, dum scripta illa quasi suspecta reddunt, de quibus tamen autores parati sunt respondere cuilibet petenti, & non procul ab abnegatione ueritatis recedunt, Decebat autem eos ab omni specie mali abstinere.

An recte fiat, si libri fictitijs nominibus edantur.

CAPVT XXIIII.

Tyrannis, & potentia Dominorum politicorum, & metus periculi turbulentis temporibus sæpe impulit autores, ut libris ualdè necessariis ad gloriam Dei uindicandam, & ueritatem asserendam fictitios facerent titulos. Quòd quidem cum excusationem aliquam mereatur, tamen planè probari non potest. Veritas enim apertè dici gaudet, eiusquè confeßionem ceu lucernam non sub modio, sed supra candelabrum & consistere, & lucere omnibus in domo decet, Matth. 5. Sed imbecillitas hominum etiam sanctorum in huiusmodi rebus discrimen facit, aut impedimenta eorum, qui alia ratione impreßionem admittere recusant.

An contra politicorum edicta imprimi queant, quæ ad gloriam Dei, & propagationem ueritatis, & communem utilitatem pertinent.

CAPVT XXV.

Graue est nobis ad hanc quæstionem respondere, tum propter calumniatores, tum propter homines pios. Si enim negamus piè fieri posse, laqueum conscientijs paramus, quæ malunt Dei mandato, quàm hominum impiis decretis obtemperare, Act. 5. Sin uero affirmamus rectè, & piè in tali re Tyrannorum decreta, ut uerbo Dei contraria, & ex Diabolo proficiscentia contēni posse, & quidem debere, calumniis aperta est fenestra. Ergo seditionem suades, & suscitas, Tolle, tolle, crucifige, crucifige. Egregia sanè consequentia. Hic secundum Dei uerbum monet impia decreta, Magistratus non esse obseruanda.

Ergo

Ergo est seditiosus. Quasi uerò seditio sit Deo obedire, & impia respuere. Verum utut calumniatores impetant nos, nihilominus tamen ex uerbo Dei, ius Dei proferre, & tueri, ac sequi oportet. Propter calumnias enim non est ueritas reticenda, aut occultanda. Nec propter malos omittenda est institutio bonorum.

Illa quæ ad gloriam Dei, & propugationem ueritatis, & communem utilitatem pertinent etiam contra edicta. Tyrannorum bona conscientia à Typographis imprimi posse his, & similibus confirmatur argumentis.

Primum, Quia omnes Typographi obligati sunt iuramento in baptismo Dei præstito ad promouendum ea, quæ ad gloriam Dei, & propagationem ueritatis, & communem utilitatem, seu dilectionem proximi, & ædificationem Ecclesiæ pertinent, nec possunt ab illa obligatione, ullius Tyranni, aut Diaboli autoritate, aut interdicto, liberari, seu absolui, quin periuri fiant, si non obtemperent, sed secus faciant ob alicuius Tyranni edictum.

Secundum, Quia nullus politicus Dominus habet ius Typographis, aut aliis hominibus interdicendi ea, quæ pertinent ad gloriam Dei, & ueritatis propagationem, & Ecclesiæ ædificationem. Nam Magistratus tantum honorare bonum debet, & non licet ei id impedire, aut prohibere Roman. 13. Et sicut Ministri Ecclesiæ non habent potestatem ad destructionem, sed ad ædificationem, Ita Magistratus, qui est armatus Dei minister, & ensifer, terrere, & prohibere quæ ad Dei Domini sui pertinent amplitudinem & gloriam, nullo iure potest.

Impera-

Imperare autem, & obtemporare sunt correlatiua.

Quod si ergo politici Domini nõ habent potestatem talia edicta proponendi, nec subditi tenentur imperata facere. Nullo enim iure imperata, optimo iure denegantur.

Tertium: Ea, quæ contra Dei gloriam, & confeßionem ueritatis, & ædificationem Ecclesiæ edicuntur à politicis Dominis, non ab ijs, ut Ministris Dei, sed ut ab organis Diaboli proficiscuntur, Diaboli enim est gloriam Dei, & hominum salutem impedire, & prohibere. Qui peccatum facit ex Diabolo est. Item Ioan. 8. Vos ex patre Diabolo estis, eiusque desiderijs uultis obsequi. Quare sicut Typographum non decet obtemperare interdicto Diaboli, ita nec tali decreto à Tyranno proposito.

Quartum. Christus inquit, Date Cæsari quæ sunt Cæsaris, & Deo quæ sunt Dei. Attribuit Cæsari suum certum demensum, & non uult ei dari ea, quæ ad Dei regalia ut uocant pertinent. Quis autem ignoret libros illos, qui ad Dei gloriam, & ueritatis propagationem & Ecclesiæ utilitatem spectant, Dei peculium esse? Si ergo Magistratus suis edictis conetur illos sibi subijcere, eosq; opprimere, quid aliud agat, quam ut rem alienam suã faciat, ac id quod suum non est, postulet? Debent Magistratus promouere ea, quæ ad Dei gloriam, & confeßionem ueritatis pertinent, iuxta dictum Psal. 2. Osculamini filium, Item, Attollite portas uestras Principes. At impedire, & edictis supprimere nullo iure possunt. Quare si id tyrannicè audent, singuli tenentur cauere, nedum uolunt ipsis parere, Deo suum aufe-

rant, & homini id quod Dei est reddant, sibiq; iram, & iudicium Dei, quo grauius premit, quam omnium Tyrannorum crudelitas, accersant.

Cum ergo talia scripta Tyranni prohibeant edere, Typographi cogitent se superiorem Dominum habere, quam ille suus Magistratus est, nec posse bona conscientia, quod Dei est, huic dari.

Quintò, Regula Apostolorum est, Oportet Deo magis obedire, quàm hominibus, qua absoluuntur singuli pij ab obedientia in illis rebus præstanda, quæ à Deo sunt prohibitæ. Duo Domini sunt Deus & Magistratus, quibus pij obedire debent. Si Magistratus imperat, quæ non sunt contra Dei edicta, rectè illis potest obtemperari. At si imperat, quæ Deus uetuit, Deo magis obediri oportet, quàm homini. Tum enim Magistratus homines appellantur, Quia sine Dei autoritate talia mandant.

Nec potest uerè dici inobedientia aduersus Magistratum, si quis impia eorum decreta non obseruat, sed contra illa liberè agit. Nam inobedientia erga Magistratum nulla potest committi in eo, quo Deo obtemperatur. Nec Magistratus ullum ius habet imperandi à Deo prohibita. Quare si Imperator in sphinge Augustana mandet, ne quis contra eam dicat, scribat, aut imprimat literam ullam, pij omnes scire debent, se oportere magis Deo obedire, quàm hominibus. Deus enim mandauit, ut contra falsa dogmata ueritas asseratur, scribatur, & imprimatur, & inuulgetur quocunque modo id fieri queat. Ac si quis accusetur uel etiam affligatur ob uiolatum mandatum, is bona conscien-

tiæ cum Daniele dicere potest, Domine rex contra te nihil peccaui, quia tuum mandatum impium erat, & Dei edictum me ab imperio tuo in isthac reliberauit.

At inquiunt quidā prædiuites, & bene nummati Typographi, Si non obtemperamus illis licet tyrannicis edictis, multamur ære, & corpore. Bene quidem, sed quid facias. An putas Deum, cuius mandatum uiolas ob gratiam Tyranni, & bonorum tuorum conseruationem, non grauioribus malis te affecturum esse? An ignoras eum, & uitæ & animæ tuæ potestatem habere, ac in gehennam abijcere posse? Tyranni crudelitas non prius, nec grauius potest seuire, quàm Deus permiserit, nec diutius durat, quàm hæc uita absumpta est, At Dei furor aduersus operantes iniquitatem, æternus est, & non modo hæc bona, & hanc miseram uitam, sed etiam animam, & uitam æternam consumit. Elige ergo utrum malis, Deum omnium maximum, & potentißimum Dominum ad benefaciendum obtemperantibus, & puniendum inobedientes, offendere, quàm Tyrannum aliquem uix ampulla durabiliorem.

Ex his etiam constat, politicos uiros uerè coram Deo ius non habere affligendi Typographum, qui scripta ad gloriam Dei, & ueritatis propagationem, & Ecclesiæ ædificationem pertinentia, impreßit sine eorum consensu. Nam uerè ille nihil contra Magistratus peccauit. Deinde, Magistratus tantum ius habet puniendi mala opera Ro. 13. Sed Typographus ueritatem adiuuans bonum opus fecit. Cur ergo puniatur? Tertio bona opera honorare Magistratus debent. Sed talia scripta, quæ ad Dei gloriam, & ad

Ecclesiæ ædificationem pertinent excudere est bonum opus. Ergo potius à pijs Dominis laudari debebat, quàm multari. Quartò Christus Pharisæos, & hypocritas, qui ob traditiones, & præcepta hominum Dei mandatum de dilectione uiolabant, reprehendit. Sed nihil differt ista Politicorum uiolentia ab illis. Nam sicut illi damnabant eos, qui die sabbati opera caritatis faciebant, propterea quòd seniorum traditiones uiolassent. Ita si quoque incarcerant, & puniunt suos, qui Dei mandatum de dilectione proximi & de confeßione præferunt illorum captiosis, & insidiosis decretis de impetranda prius licentia impreßionis ab illis, qui odio ueritatis confeßionem opprimunt, propter societatem, quam habent, uel cum doctrinæ corruptoribus, uel cum piorum afflictoribus, & calumniatoribus.

De uirtutibus, & uitijs Typographorum, & Ministrorum eorum.

CAPVT XXVI.

Singula uitæ genera suas quasdam uirtutes requirunt, quibus præditi ij sunt, qui in eo statu uersantur, clariores, & laudabiliores coràm Deo, & hominibus habentur, sicut econtra certa quædam uitia in quibusdam conspiciuntur, quæ deformant homines, & uituperio digna sunt.

Nimis autem prolixum esset omnium uirtutum, aut uitiorum, quæ hodie in Typographis conspiciuntur, catalogum contexere. Ideo obiter, & breuiter tantum quædam in eorum gratiam attingemus.

Virtutes, quæ Typographum maximè ornant, hæ præcipuæ

cipuæ uidentur. Pietatis, & ueritatis studium, quo si caret, erroneos, & hæreticos potius, quàm synceros, & salutares libros edit, & mendacium magis, quàm ueritatem promouet, aut sine conscientia pro & contra ueritatem excudit.

Timor Dei, quo munitus sit, ne absterreatur Tyrannorum impijs edictis, à promouenda ueritate.

Diligentia, & solertia, Nam ignauia, & negligentia bonos autores erroribus corrumpit, & lectoribus facessit negotium.

Eruditio, quasi caret destinandus est ad imprimendos Eulenspigelos, & similes iocosos, aut nullius momenti libros.

Iustitia, ne æqualitatem excedens ob auaritiam expilator sit potius doctorum, quàm promotor studiorum, & rei literariæ.

Frugalitas, quæ ipsius œconomiæ prodest & beneficentiæ, & iustitiæ quasi nutrimentum suppeditat.

Liberalitas, eaque maximè erga literatos, & uiros bonos synceram ueritatem cœlestem studiosè propagantes.

Tolerantia laborum. Nam labores haud leues requiruntur, ad collocationem, correctionem, impreßionem, & indicum comparationem.

Hæc uerò uitia Typographos, eorumque Ministros ualdè deformant.

Ignorantia ueræ religionis, & studium propagandorum errorum, & mendaciorum, cuius exemplum insigne in Genneppio Coloniensi, & alijs quibusdam extat.

Contemptus Dei, quò fit, ut parati sint iussu Tyrannorum contra conscientiam, quæuis etiam impientißima excudere, & quæ ualde salutaria, & utilia essent Ecclesiæ Dei, omittere.

Mala fides, qua scripta ueterum, & recentiorum nonnunquam corrumpuntur.

Ignauia, & inertia, qua plurimum obsunt studijs literarum.

Iniustitia, qua precij æqualitatem excedunt.

Auaritia, qua tantum suum lucrum sordide quærunt.

Prodigalitas, qua ebrietati, & gulæ dediti abliguriunt omnia, & postea sunt iniusti, & in Iudeos usurarios incidunt.

Ebrietas & gula, quæ apud quosdam ministros Typographorum adeò uulgaris, & quotidiana est, ut quoties in Calendario rubris literis dies notata illuceßit, toties à labore uacandum, & poculis indulgendum sibi esse statuant.

Illiberalitas erga doctos, & literatos homines, eorumq; labores, quorum cum fructus ipsi capiant, decebat eos quoque erga illos esse humaniores, & liberaliores.

τὸ τέλος δόξα τῷ θεῷ.